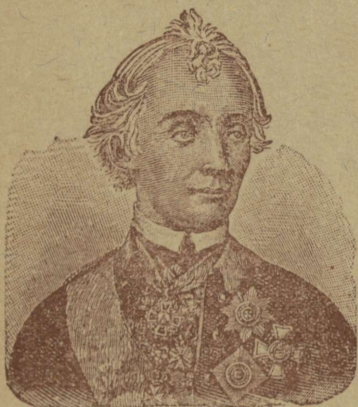

V-40851

K. V. PIGARJOV

SUVOROV

RK „POLIITILINE KIRJANDUS.“

R. Helme

V-40851

K. V. DIGARJOV

SUVOROV

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“
TALLINN 1946

SISSEJUHATUS

Võidukas suurtükimürin 1709. aastal Poltava juures kuulutas maailmale Vene relvade täisealisust. Peeter I poolt loodud Vene regulaararmee oli võitnud endale kindla koha Lääne-Euroopa paremate armeede seas. Peeter I sai Vene rahvusliku sõjakunsti rajajaks. Tema majesteetliku ehituse kindlustamiseks ja laiendamiseks töötasid Peeter I sõjaliste uuenduste ja sõjalis-kasvatustlike traditsioonide otsesed jätkajad: silmapaistev väejuht Rumjantsev ja geniaalne vene võiduteaduse looja Suvorov.

„Kolm sõjalist kunsti“, kolm võidu panti viis Suvorov seninägematule kõrgusele: „silmamõõdu, kiiruse ja pealetungi.“

„Silmamõõdu vahetpidamatu teritamine teeb sind suureks väejuhiks“, kirjutas Suvorov ühes oma õpetuses. „Kõige tähtsam on silmamõõt“, ei väsinud ta oma õpetustes meelde tuletamast.

Mida mõistis suur väejuht silmamõõdu all? Oskust ära kasutada kohalikku olukorda, oskust määrata laagrisse jäämise kohta, kus vaenlast „rännata, jälitada ja lüüa“, oskust läbi näha vaenlase kavatsusi ja neist ette jõuda. Suvorovil oli niisuguseks väejuhi läbi-

nägelikkuseks imestusväärne anne. „Kui tema ilmus vaenlase ette“, jutustab üks kaasaeglane, kes oli korduvalt näinud Suvorovit lahinguväljal, „siis oli temal juba kõik varem ette nähtud. Kui aga mingisugune juhus või kohalikud asjaolud nõudsid kavade muutmist, siis tegi ta seda nii kiiresti, et keegi ei märganud, kas see muutus tehti antud silmapilgu mõjul või oli see esialgsete kavatsuste teostamine.“

Teiseks Suvorovi poolt täiuslikkuseni arendatud sõjakunsti tähtsamaks põhimõtteks oli kiirus. „Raha on kallis, inimelu on veel kallim, kuid aeg on kõige kallim“ — niisugune oli Suvorovi veendumus. Kiirus aitas tal enesele alistada kallist aega. Suvorovi hoogsad marsid ja äkilised pealetungid võimaldasid tal vaenlast tabada ootamatult, kindlasti selle käest initsiatiivi ära kiskudes.

Kolmas võidu pant — pealetung — määratleb ülihästi Suvorovi strateegiat ja taktikat. Tema strateegia ja taktika olid alati aktiivsed. Miski ei olnud Suvorovile nii vastik kui passiivsus. Ta vihkas seda igal pool. Oma iseloomult oli ta erakordselt aktiivne. Võitleja teekonda alustas Suvorov sel ajal, kui Lääne-Euroopas väejuhi-kunsti täiuslikkust hinnati tema oskuse järgi lahingut vältida. Suvorovil aga oli väejuhi ehtsa meisterlikkuse mõõdupuuks just vastupidine: oskus lahingut anda.

Suvorovi strateegia aktiivsus on tema poolt väljendatud selgesti järgmistes sõnades: „Vaenlane tagasi tõrjutud — nurjumine; vaenlane ära lõigatud, sisse piiratud, laiali paisatud — kordaminek.“ See tähendab, et Suvorov ei pidanud sõja peamiseks sihiks kindluste vallutamist ja maade anastamist, vaid vaenlase lahinguvõime

hävitamist, tema elavjõu purustamist. Temal oli vähe võidust lahinguväljal, vaid ta algas viivitamatult vaenlase jälitamist, teades, et „põgenevat vaenlast hävitab ainult jälitamine“.

Enam kui viiekümne aasta jooksul oma elust ei pannud suur Suvorov relva käest. Kogu oma lahingu- ja väejuhi-tegevuse kestel ei ole teda kordagi võidetud. Edu, õnn ja oskus saatsid teda lahinguväljadel. Ta oli uhke sellele, et peaaegu kõik tema võidud olid saavutatud arvuliselt ülekaaluka vaenlase üle. Need Suurovi triumfid on hiilgavad näited vene sõjakunsti kõrgest tasemest. Suvorovi elu ja kangelasteod olid inspireeritud soovist teenida isamaad. „Näita tegudes, et sa oled venelane!“ armastas ta korrata, ergutades oma „ime-kangelasi“. Suvorov ise näitas seda oma tegudega. Ja temal oli täielik õigus lõpetada oma autobiograafiat sõnadega: „Oma järeltulijaid palun võtta minust eeskuju“.

I

Aleksandr Vassiljevitsš Suvorov sündis 13. novembril 1730. aastal Moskvas. Ta oli ihukaitseväe Preobraženski polgu alamporutšiku Vassili Ivanovitš Suvorovi ja asjaajaja tütre Jevdokia Fedossejevna Manukova poeg. V. I. Suvorov oli alanud teenistust tentsikuna ning tõlgina Peeter I juures, kes oli tema ristiisaks. Hiljem ta töötas ennast üles, sai kõrgeid aukraade ning oli kõrgetel kohtadel sõjaväes ja tsiviilteenistuses. Seitsmeaastases sõjas oli ta kuberneriks Ida-Preisimaal, mis oli okupeeritud Vene sõjaväe poolt; kaasaeglaste tõenduste järgi pidas ta seal rangelt silmas „riigi huvisid“. V. I. Suvorov suri Katariina II ajal 1775. aastal senaatorina ja kindral en chef'ina.

Aleksandr Suvorov, perekonna ainus poeg, kasvas tundelise ja närvilise lapsena. Lugemine oli maast-madalast tema kireks. Tema lapse-fantaasiat kütkestasid vene sõjajuttude kangelaste ja muinasjutuliste rüütli-romaanide kujud. Palju aastaid hiljem armastas kuulus väejuht anda oma väljapaistvaile alluvaile muinasjuttude ja lugulaulude kangelaste nimesid. „Tema on venelane, tema on Ilja Muromets, see on Jeruslan Lazarevitš, too on Dobrõnja Nikititš,“ hüüdis neil juhtumeil Suvorov.

*Brook,
Saames, saab päevale*

Need kujud meeldisid talle juba lapsest saadik. Ja vene muinasjuttude niisugused kangelased, nagu Jeruslan Lazarevitš, kes kuueaastasena taltsutas metsiku hobuse, magas „vildil“, „tšerkessi sadul“ pea all ja võitis üksi musttuhat vaenlast, muidugi ei saanud jätta sütitamata poisikese mõttelendu. Samasugust osa mängisid ka mõned sõja-ajaloolised tõlketeosed, mis olid ilmunud vene keeles juba Peetri ajal ja tutvustasid Julius Caesari, Aleksander Suure ja teiste vanaaja väejuhtide tegudega. Mõned neist isa raamatukogust leitud teostest jäid Suvorovile meelde eluks ajaks ja hiljem viitas ta neile raamatuile kui „mehisusele õhutavaile“.

Loetu mõjul tekkis Suvorovis äravõitmatu tung sõjaliseks tegevuseks. Raamatuist vabanedes hakkas ta iga-suguse ilmaga väsimatult ratsutama, sealjuures unistades vägitegudest, mis sarnaneksid tema armsamate kangelaste vägitegudega.

Kuid V. I. Suvorov ei kavatsenud pojast teha sõjaväelast. Selle otsuse põhjustasid poisikese kehaehitus ja hädine tervis. Sõjamehelikke kalduvusi isa väikeses Aleksandris ei õhutanud.

Tuntud „Peeter Suure neegrile“ A. P. Hannibalile sai au osaks määrata tulevase väejuhi elukutse. Ta oli V. I. Suvorovi sõber ja külastas teda kodus. Tabades kord üheteistkümneaastase Aleksandri kõneluses tema „surnud sõpradega“, raamatutega, usutles Hannibal teda loetu üle ja veenis isa, et see lubaks pojalt toimida oma kalduvuse järgi. Veenvuse suurendamiseks ta lisis, et kui Peeter Aleksejevitš elaks, siis ta kiidaks last ja suudleks teda laubale. Peeter I autoriteet painutas V. I. Suvorovit: siitpeale oli poisikese tulevik otsustatud.

1742. aasta oktoobris saabus ihukaitse Semjonovski polgu kantseleisse „alaealiselt Aleksander Vassili poeg Suvorovilt“ palvekiri, milles paluti ta reamehena sõjaväeteenistusse arvata. Teatavasti kirjutas Peeter I ette kõigil aadlikel sõjaväeteenistusse astumisel alustada teenistust lihtsõdurina. Seda seadust täideti muide formaalselt. Vanemad panid vastsündinu kirja kaardiväe kapralina või seersandina. Niisuguse kaardiväelase teenistuskirja hakati täitma siis, kui ta oli puhkusele arvatuna alles lapsehoidja hoole all. Suvorovi isa polnud omal ajal poja suhtes kasutanud seda eesõigust, ja viimane võeti Semjonovski polku reamehena. Siiski lasti ta kohe kaheks aastaks koju puhkusele „kohustuslikke teadusi“ õppima.

Milles seisid need „kohustuslikud teadused“? Suvorovil tuli tutvuda „sõjaliste eksertsitsiumide“ (sõjaliste harjutuste) algmetega ja võtta läbi geomeetria, trigonomeetria, fortifikatsiooni, suurtüki- ja inseneriasjanduse kursus. Sunduslike ainete hulka kuulusid ka aritmeetika ja võõrkeeled, kuid Suvorov oli õppinud aritmeetikat ja prantsuse keelt juba varem, „omal kulul“.

Iga poole aasta tagant oli V. I. Suvorov kohustatud polgu kantseleisse teatama, kuidas poja õppused edenevad. Kahjuks ei ole need andmed meie ajani säilinud. Kuid teistest allikatest on teada, et noor Suvorov oma iseseisval õppimisel ei piirdunud „kohustuslike teaduste“ kursusega, vaid täiendas neid geograafia, üldajaloo ja filosoofiaga. Samal ajal hakkas ta ka saksa ja itaalia keelt õppima.

Reames Suvorovi viibimine vanemate katuse all kestis mitte kaks aastat, vaid üle viie aasta, sest isa palvel anti temale täiendavat ajapikendust.

25. aprillil 1747. aastal ülendatakse Suvorov kapraliks, ja 1. jaanuaril 1748 alustab ta tegev-sõjaväeteenistust. Semjonovski polgus oli Suvorovil nagu teistelgi aadlikel mitmesuguseid soodustusi. Tal oli näit. isiklik teenija, ta ei elanud kasarmus, vaid erakorteris onu juures, polgu ümberpaigutuste puhul ei läinud ta polguga kaasa, vaid sõitis küüthobustel. Kuid juba siis avaldas Suvorov temale omast hoolsust teenistuse suhtes ja erakordset kohusetruudust sõjaväeliste ülesannete täitmisel.

Isäranis tihti tuli Suvorovil olla valves haiglas. Ta pidi järele vaatama, et „sõdurid saaksid korralikult toitu ja muud“, ja vahetusel raporteerima, kui palju on haiglas haigeid, loetlema neid nimepidi ja ära tähendada, „missuguse haiguse all keegi kannatab“.

Suvorov võitis oma kohusetruudusega polgu ülemuse täieliku usalduse ja määrati seepärast teistest sagedamini seesugustesse valvetesse.

Kui Suvorov hiljem oma alluvailt nõudis ranget disiplinii, siis Semjonovski polgus olles ta ise näitas tõrkumata „subordinatsiooni“ (kuulelikkuse) eeskuju sõjaväelise määrustiku kõrvalekaldumatus täitmisel. Kord keisrinna Jelizaveta Petrovna pööras tähelepanu vahis oleva noore kaprali sirgele rühile. Teada saades, et see on V. I. Suvorovi, tema isa ristipoja poeg, andis Jelizaveta Petrovna temale hõberubla. Suvorov keeldus seda vastu võtmast, tähendades, et määrustikus on see keelatud.

Oma seltsimeestest-aadlikest erines Suvorov hoolsusega teenistuses. Aja jooksul töötas ta välja selle range sõduri-ideaali, mille järgi ta käis kaljukindlalt kogu oma pika eluaja kestel. Rääkides, et teenistuses ei ole

kohta toredusele, tuletas Suvorov meelde, kuidas noores eas tema polgukaaslased ümbritsesid endid igasuguste mugavustega, oma teenistuskohustusi hooletusse jättes.

Teenistus Semjonovski polgus kestis Suvorovil veidi rohkem kui kuus aastat. 1754. aasta aprilli lõpul ülen-dati ta porutšikuks ja sama aasta mais määrati ta armee Ingeri jalaväe polku.

„Mina ei tõusnud noorelt“, ütles Suvorov, vihjates sellele, et ohvitseri auaste anti temale hiljem kui palju-dele temaealistele. Ja tõepoolest, tema käis kahekümne-neljandat eluaastat, kui sai ohvitseriks. Neis aastais olid mõned juba kindralid.

Reamehe- ja seersandi-aastad Semjonovski polgus olid Suvorovile kogemuste, muljete ja tähelepanekute kogu-mise aastaiks, mis ei möödunud temale kasutult.

Suvorov õppis väsimatult, püüdes igapidi oma tead-misi laiendada ja süvendada. Tagasihoidlikud raha-summad, mis isa temale andis, kasutas ta eranditult raamatute ostmiseks. Suur tähtsus Suvorovi vaim-sele arenemisele oli vahekorral Maaväe Kadeti Korpu-sega.

See õppeasutis, mis oli määratud noorte ettevalmis-tamiseks riigi-, sõjaväe- ja tsiviilteenistuseks, tekkis Peterburis 1732. aastal. Korpuse kasvandikeks olid niisugused XVIII sajandi vene väljapaistvad isikud, nagu feldmarssal P. A. Rumjantsev, keda Suvorov pidas üheks oma õpetajaks, kirjanikud A. P. Sumarokov ja M. M. Heraskov ja paljud teised. Mõned neist ei kat-kestanud temaga vahekorda ka pärast korpusest lahku-mist. Korpuse seinte vahel asutati esimene Vene kirjan-duse harrastajate selts. Seal oli ka oma näitelava, mis

etendas suurt osa vene teatri ajaloos. Lavalised ja kirjanduslikud harrastused olid kadettide hulgas väga levinud. Kui Teaduste Akadeemia juures 1755. aastal hakkas ilmuma ajakiri nime all „Ježemesjatšnõje sotšinenija, k polze i uveseleniju služaštših“ („Igakuised teosed, kasuks ja lõbuks“), siis hakkasid Maaväe Kadettkorpuse õpilased selles avaldama oma teoseid.

Suvorov ei olnud korpuse kasvandik, kuid on andmeid, et ta seal loenguid kuulas. Aga tema vahenditu osavõtt Vene Kirjanduse Harrastajate seltsi tegevusest on tõestatud Heraskovi tunnistusega. Kirjanduslike katsete kohta jutustas kadett S. N. Glinka Heraskovi sõnade järgi järgmist: „Pühapäeviti ja vabal ajal loeti üksteisele oma loomingu esimesi katsetusi ja ka tõlkeid. Siin ei olnud ei kadedust ega vaenu; siin oli ainult üks mõtte ja vaimu nauding“. Suvorov mitte ainult ei külastanud neid kirjanduslikke koosolekuid, vaid esines ka ise oma teose „Vestlused surnud riigis“ ettelugemisega.

Need Suvorovi suleharjutused on säilinud. Nad trükiti 1755.—1756. aastal Teaduste Akadeemia ajakirjas „Ježemesjatšnõje sotšinenija, k polze i uveseleniju služaštših“. Vormilt need kordasid tol ajal kaunis levinud teoseid, mille autorid panid ammugi surnud ajalooliste kangelaste suhu arutlusi aust, uhkusest, õilsusest, vähvusest ja teistest sarnastest inimese kõlbelise ilme küsimustest. Neil arutlustel oli moraliseeriv iseloom.

Suvorovi teose „Vestlused surnute riigis“ sisu on tähendusrikas. Esimeses vestluses paneb Suvorov Aleksander Suure vaidlema Herostratosega kuulsuse üle. Vanaaja kuulsa väejuhi vaidluse eesmärgiks inimesega,

kes igatsusest ükskõik mil viisil kuulsaks saada süütas Artemise templi Efesuses, mida loeti ilusaimaks maailmas, on — tõestada, et ei tohi tõelist kuulsust ära vahetada tühja auahnusega. Teine vestlus, mida peavad omavahel Mehhiko vallutaja hispaanlane Cortes ja Mehhiko viimne valitseja Montezuma, on pühendatud arutlusele mõtte üle, et „headus ja halastus on kangelastel tarvilikud“. Mõlema teema juurde tuli Suvorov oma õpetustes korduvalt tagasi. „Vestlustes surnute riigis“ oli juba idusid kahest teesist, mida Suvorov on väljendanud oma sententsides: „Tõeline kuulsus tekib eneseohverdusest üldsuse kasuks“ ja „Ilma vooruseta ei ole ei kuulsust ega au“.

„Vestlused surnute riigis“ on huvitav esiteks kui tõend selle kohta, et juba noore Suvorovi teadvuses kujunesid selgelt Suvorovi-väejuhi kõrged ideaalid, teiseks ilmneb neis vestlustes Ingeri polgu ohvitseri põhjalik vana ja uue ajaloo tundmine.

Suvorovi noorusaastad on õpetlikud mitmes suhtes. Nad näitavad meile Suvorovit veel mitte täielikult väljakujunenuna, veel mitte lahingukogemustega rikastatuna, kuid tugevana oma sihipüüdlikkuses. Suvorovi lapse-ea sõjalistes harrastustes me aimame mitte lihtsat poisikeselikkust, vaid vara tunnetatud kutsumust. Erakordne teadusehimu ja hoolas enesetäiendamine, mis ilmneseid noore Suvorovi juures, ei vähenenud, vaid aina kasvasid aastate jooksul. Hoolas enesetäiendamine just tegigi Suvorovist oma ajastu harituma inimese, „teadmiste tõelise ime“, „õpetatud sõja-akadeemia“, nagu temast vaimustusega kõnelesid kaasaegsed välismaalased. Suvorov hankis teadmisi igalt poolt. Nõustudes inglise filosoof Lockiga, et mälu on tarkuse vara-

ait, ütles Suvorov: „Selles varaaidas on palju vahe-
seinu; seepärast ongi tarvis kõik kiiresti oma õigele
kohale paigutada.“

Teistest Suvorovi iseloomustavaist omadusist rea-
mehena ja seersandina teenimise ajal paistis silma eriti
tema usinus ametikohuste täitmisel. Kui ta kasutaski
mõningaid eesõigusi, mida polgus teenivaile aadlikele
anti, siis ta seejuures kunagi ei unustanud ametikohuste
täitmist: ta täitis täpselt ja sõnakuulelikult alamväelase
kohustusi.

Teenistus Semjonovski polgus andis Suvorovile palju
sõdurieluga tutvumise mõttes. Kuid siiski oli tarvis
omandatud elukogemusi täiendada ja laiendada lahin-
guliste muljetega. Oma lahinguristsed sai Suvorov
Seitsmeaastases sõjas.

II

Seitsmeaastast sõda 1756.—1762. a. pidas Venemaa
liidus Austria, Prantsusmaa, Rootsi, Saksi ja Poolaga
Preisi kuninga Friedrich II vastu, kelle vallutuspoliitika
tekitas Euroopa riikides rahutust.

Suvorov oli Friedrichi kurikuulsa armee purustamise
pealtnägijaks Brandenburgis Kunersdorfi küla juures
1. augustil 1759. Preislaste kaotus oleks võinud kujun-
neda lõplikuks, kui Vene vägede ülemjuhataja P. S. Sal-
tõkov taganeva vaenlase jälitamises oleks ilmutanud
samasugust püsivust, millega hiljem Suvorov silma pais-
tis. Kuid isiklikult vapper Saltõkov oli oma tegevuses
seotud liitlaste-austerlastega. Ja ühtlasi luges ta vene-
laste ülesande täidetuks, lüües preislasti Kunersdorfi

juures, kuna nende edaspidist purustamist pidas ta austerlaste asjaks. Nii või teisiti, tema ei jälitanud taganevat vaenlast ja andis sellega Friedrichile võimaluse jõudude kogumiseks.

Tookord Vene sõjavägede eesotsas seisvatele väejuhtidele omase lodevuse ja otsustusvõime puudumise üldfoonil torkas eriti silma noore Kaasani jalaväepolgu alampolkovniku Suvorovi otsustavus. „Vägede ülemjuhataja asemel läheksin mina kohe Berliini peale, ja sõda võiks lõppeda“, ütles ta pärast Kunersdorfi lahingut. Ja just seda Friedrich kartiski. „Sõitke ära Berliinist,“ kirjutas Friedrich kuningannale, „arhiivid veetagu Potsdami; võib-olla on Berliin sunnitud alustama vaenlasega läbirääkimisi.“

Esiialgu teenis Suvorov intendantuuris ja staabis. Need kohad rahuldasid teda vähe. Kord oli ta Meemeli komandandiks. 1760. a. taotles V. I. Suvorov poja üleviimist tegevvägede koosseisu, sest „temal nooruse tõttu on tahtmist ja indu sõjalistes operatsioonides edasi praktiseerida“. See palve rahuldati. Kuuludes 1761. aastal kindral Bergi kerge ratsaväe korpuse koosseisu, näitas Suvorov end „kiirena rekognostseerimises, vaprana võitluses ja külmaverelisenä hädaohus“. Väsimatult häirib ta vaenlast ootamatute ja julgete ratsarünnakutega. Ühe kõige enam õnnestunud pealetungi sooritas ta kindlustatud Landsbergi linnale. Oma kasakate salgaga ületas Suvorov öösel Warthe jõe ja tungis Landsbergi linna väravate kaudu. Linnas asuvad kaks preisi komandot panid viivitamatult relvad maha. Vanad Suvorovi veteraanid, kes olid temaga kuulsa lahinguteekonna kaasa teinud, tuletasid meelde, kuidas Suvorov oli kord ühe eskadroniga jälitanud tervet preislaste polku. Hal-

nau lahingus sai Suvorov kartetšiga rinnast haavata ja jalast põrutada, kusjuures ta ise andis endale esmaabi. On andmeid, et 1760. a. võttis Suvorov osa Totlebeni väeosaga Berliini vallutamisest.

Vene relvade võidud Preisis, mis ennustasid Friedrichile täielikku kaotust, katkesid keisrinna Jelizaveta äkilise surma tõttu. Tema õepoeg ning järglane Peeter III, Friedrichi kummardaja, sõlmis kohe pärast troonile astumist Preisimaaga rahu, loovutades sellele kõik pika sõja saavutused.

Seitsmeaastase sõjaga lõpeb Suvorovi õpilasperiood. Seitsmeaastane sõda oli temale heaks kooliks. See näitas Suvorovile tollaegse vene armee tugevaid ja nõrku külgi.

Vene armee põhilised puudused tulenesid sellest, et Vene armees juhtivaile kohtadele tunginud sakslased viisid selles pärast Peeter I surma läbi uued korraldused. Peetri sõjaväemäärustik ei olnud küll tühistatud, kuid jäeti ilma elava sisuta. Sõjaväe õppustel oli endiselt suur tähtsus, kuid selles puudusid kasvatuse sagedused. Selles seisis põhiline vahe Peeter I sõjaväe-süsteemi ja läänest ülevõetud süsteemi vaimu vahel. Peetri poolt ettekirjutatud sõjaväelistesse õppustesse teadliku suhtumise asemel nõuti nüüd korralduste pimesi täitmist. Põhiline, peamine jäi tähelepanemata tähtsusetute „püssivõtete“ piasjade pärast. Distsipliin muutus surve ja inimese moraalse enesetunde alandamise vahendiks. Venemaa sotsiaal-majanduslikud iseärasused ja Vene armee sotsiaalne koosseis (oli värvatud pärisorjadest) löid selleks soodsa pinna.

Sõjakäikudel ja lahingutingimustes oli Vene armee väheliikuv ja manööverdamis-kõlbmatu.

Niisugused olid Vene armee negatiivsed omadused XVIII sajandi keskel, Suvorovi sõjaväeteenistusse astudes. Kuid nende kõrval oli Vene armeel ka hindamatuid positiivseid omadusi, mida isegi vaenlased tunnustasid.

Friedrich II sõnade järgi „on vähe Vene sõduri tapmisest; teda peab ka surnult veel materdama“.

Erakordne kindlus võitluses ja eeskujulik vastupidavus sõjaretkil on põhilised vene sõduri omadused. Need omadused aitasid tal Seitsmeaastases sõjas saada võitu niisugusest tugevast vastasest kui Friedrich II.

Lääne-Euroopa paremaid armeedest, mis koosnesid suuremalt jaolt mitmest rahvusest palgasõdureist, erines Vene armee sellega, et ta oli oma koosseisult rahvuslik. Vene sõduri püsivus oli lahutamatult seotud rahvusliku au tundega.

Suvorov mõistis juba noorelt hästi Vene armee loomust. Ta sai aru, et vene sõdur vilunud ja teda armastava ülemuse käes on võitmatu. Kuid selleks on tarvis sõdurit kasvatada ja kasvatades võita tema usaldus.

Seda hakkaski Suvorov tegema varsti pärast Seitsmeaastase sõja lõppu.

1763. a. lõpul hakkas ta juhtima Suzdali jalaväepolku. Suzdali polk asus Novaja Laadoga linnas. Seal Suvorov ajavahemikus 1763.—1768. a. õpetaski sõdureid omamoodi.

On teatmeid, et tema poolt läbitöötatud sõjalise kasvatuse süsteemi põhialused koostati kirjalikult juba seal, nn. „Suzdali määrustikuna“. See dokument ei ole säilinud. Selle puudumist asendavad mõnevõrra Suvorovi käskkirjad ja eeskirjad 1770. ja 1771. aastast, esimese Poola sõja ajast. Neis ta viitab sageli oma „Suz-

dali määrustikule“ ja see võimaldab üldjoontes sellest ettekujutust luua.

Suvorovi sõjalis-pedagoogilise süsteemi põhiolemus on kõige selgemini määrateldud Denis Davõdovi märkmeis: „Suvorov pani käe vene sõduri südamele ja õppis tundma selle tuksumist. Leides ülemusele alistumist, seda kõige vajalikumat ja ainsat kõiki armeesid ühendavat jõudu, mis on meie armees täiuslikkuseni arenatud, ta... kümnekordistas kasu, mida annab sõnakuulmine, ühendades seda meie sõduri südames sõjaväelise uhkustundega ja veendega, et ta on kõigist üle teistest maailma sõduritest, tundega, mille tulemused on piiritud“.

Alateadlikult on see tunne alati elanud vene sõduri südames. Suvorovi tähtsus on selles, et tema kasvatas sõdurid sellest tundest teadlikuks.

Selles seisab Suvorovi sõjakunsti kõlbeline alus, mis on päritud Peeter I sõjakunstilt.

Suvorovi sõjaväe kasvatus süsteem tekkis vastukaluks Preisi Friedrich II sõjalisele süsteemile, mida peeti Lääne-Euroopas sõjalise tarkuse viimseks sõnaks. Kui Friedrich II silmis oli sõdur lihtsalt automaat, „tulistaja masin“, kui ta ainult on hästi välja õpetatud, siis Suvorovi silmis oli sõdur kõigepealt inimene ja armee peajõud. Sõduris kasvatas Suvorov mitte ainult lahingulisi, vaid ka inimlikke omadusi. Tema kujutluse järgi olid need lahutamatu seotud ja sõdurite moraal oli nende võitluses väärrika käitumise pandiks.

Preisi sõjaväelise õppuse praktikas mõisteti distsipliini all pimesi käsutäitmist. Suvorovi sõjaväelise kasvatus süsteemis oli distsipliin teadlikuks kohuste täitmiseks. Noortele ohvitseridele eeskujuliku komandöri

kohustusi sisendades, nõudis Suvorov neilt „alluvust ilma alandlikkusest“.

Peetri ja Suvorovi arusaamise järgi distsipliin mitte ei hüljanud oma algatust, vaid ümberpöörduvalt, jättis sellele laialdased võimalused.

Suvorovi sõjaväelise kasvatuse süsteem taotles taibukuse, leidlikkuse ja algatusvõime arendamist.

Suvorovi uuendus seisis selles, et ta hakkas oma alluvaile õpetama arusaamist, et „sõdur on ka rahu ajal sõjas“. Selleks ta teostas õppusi sõjaolukorraga sarnastes tingimustes, korraldades kiirrännakuid ja õisi manöövreid, omistades sõdurite kehalisele treeningule suurt tähtsust. Ta sundis neid üle kraavi hüppama, jõge ületama jalgsi ja ujudes. Erilist tähelepanu pööras Suvorov tabavale laskmisele ja täagivõitluse meisterlikkusele.

Tuntud Suvorovi kõnekäänd „kuul on loll, tääk — tubli!“ põhjustas tihti ekslikku järeldust, et Suvorov põlgab tulirelvi. Kuid juba „Suzdali määrustiku“ aegadel lõpetas Suvorov sageli riviõppused märklaua tulistamisega, hoolimata vihmast ja pakasest. Kui siiski Suvorovi sõjaliste õppuste süsteemis tääk alati oli eelistatud kohal, siis sündis see kahel põhjusel. Esiteks Lääne-Euroopa sõjakunstis oli täagivõitlus siis täielikult alla käinud. Sellele osutab ka Suvorovi hilisem kõnekäänd: „Vaenlasel on samad käed, aga vene tääki nad ei tunne“. Teiseks, õpetades sõdureid tääki armastama, Suvorov ühtlasi kasvatas neis vapruse ja surmapõlguse tunnet. Suvorov ei väsinud meelde tuletamast, et just tääk viib sõduri vaenlasega vahetusse kokkupõrkesse. Aga „mida lähemale vaenlasele, seda parem“.

Ühtlasi manitses Suvorov, et ainult vaprustest on

sõdurile vähe, et vaprus peab ühinema oskusega. Oskus annab sõdurile iseteadlikkust, „kindlust enese peale“, kuid see ongi „vaprusel alus“. Seda mõtet ta selgitas kord järgmise näitega: „Neljanda grenaderide polgu inimesed on südid, mehised, kuid mitte vaprad; mis on selle põhjuseks? Nemad ei ole enese peale kindlad“.

Suvorov rääkis ikka, et vaprus s. o. oskus võidelda ja enesekindlus, on põhiline omadus, mida ta sõdurilt nõuab. Kuid vaprus ei tohi olla ebateadlik. Juba siis tegeles Suvorov pidevalt selle ülesandega, mida hulga hiljem väljendas sõnades „Iga sõjamees peab oma manöövrit mõistma“.

Suzdali polgu õppustel saavutatud Suvorovi edu oli niivõrd tähelepanuväärne, et see polk 1765. a. määrati Krasnoje Selo manöövritest osa võtma.

Krasnoje Selosse kogutud sõjavägi jagati kahte armeesse: esimest juhatas keisrinna Katariina ise, teise juhiks oli Pjotr Panin. Katariina armee koosseisu kuulus ka Suvorovi polk, kes edukalt teostas „pealetungi-liikumised“.

Üleminekul Novaja Ladogast Krasnoje Selosse ja tagasi teostas Suvorov kiirmarsiga. Nii rünnakul kui ka manöövritel ilmutas Suzdali polk kiirust ning liikuvust, s. o. just neid omadusi, mis eeskätt puudusid Vene armees. Suzdallased olid omandanud need igapäevaste ettevalmistavate harjutuste tulemusena.

1771. aastal kirjutas Suvorov, et tema käib reegli järgi „Sõjas valmistu rahuks ja rahu ajal sõjaks“.

Suvorovi sõjaväelis-kasvatuslik tegevus Suzdali jalaväepolgu polkovnikuna on selle reegli teise jao — valmistu rahu ajal sõjaks — elavaks illustatsiooniks.

Kogu Suvorovi väejuhi-tegevus, mis hakkas oma täies hiilguses avalduma alates 1773. aastast, esimese Türgi sõja ajast, oli sama reegli esimese osa — valmistada sõjasahtuks — selgeks tõenduseks.

III

1768. aasta sügisel sai Suzdali jalaväepolk korralduse asuda Smolenskisse. Seal ta pidi astuma Poolas asuvate Vene vägede tugevdamiseks formeeritava korpuse koosseisu. Sest järjekordsed sisemised segadused Poolas ähvardasid Vene piiride puutumatumust.

Vene väed saadeti võitlema poola konföderaatidega, kes olid üles tõusnud Poola kuninga vastu, keda tsaarivalitsus toetas.

Vaatamata novembrikuu halbadele teoludele, „mudas ja poris“, käis Suvorov selle enam kui 850 verstase tee ära 30 päevaga. See oli Suvorovi esimene rännak, mille kiirusega ta kaasaeglasi imestama pani.

1769. aasta kevadel läks Suvorov ühes temale usaldatud brigaadiga Poolas olevate Vene vägede ülemjuhataja J. J. von Weimarni käsutusse.

Pärast rea eriülesannete edukat täitmist tehakse Suvorovile ülesandeks valvata Ljublini rajooni järele. Rajooni keskse asetuse tõttu, mis sundis Suvorovi järelevalve-väeosa tegutsema mitmes suunas, oli see ülesanne väga vastutusrikas. Lisaks sellele tekitas künklik, metsane ja soine maastik suuri raskusi poola konföderaatidega võitlemiseks. Sellises olukorras näitas Suvorov oma oskust partisanisõja-pidamiseks. Varjatult ning

kiiresti tabas ta ja paiskas laiali vaenlase üksikuid, üksteisest eraldatud salku.

Konföderaatide väesalkade tegevus omandas alles siis organiseeritud iseloomu, kui konföderaate toetav Prantsusmaa nende sõjaliseks juhtijaks saatis andeka ning energilise polkovniku Dumouriez. Tema juhtimisel saavutasid konföderaatide väesalgad teataval määral edu. Seevastu tegi Suvorov endale sealtpeale ülesandeks vaenlase kavatsusi läbi näha ja neid nurja ajada. See tal õnnestuski. „Kes on vahva ja läheb julgesti otse vaenlase peale, see on saavutanud juba pool võitu“, ütles ta. Pooletunnise võitluse järel lõi ta Dumouriez'd 10. mail 1771 Landskrona all, kuhu viimane koondas vägesid venelaste vastu otsustava operatsiooni teostamiseks. Suvorov ründas ratsaväega Dumouriez' positsioone sellest küljest, kust see oli kõige raskem. Suvorovi arvestus osutus õigeks. Konföderaadid pidasid rünnakut sellest punktist võimatuks ja juba ette äpardunuks, kuid see just kindlustaski rünnaku edu. Dumouriez oli toimunud nii vapustatud, et ta jättis oma sõjaväe sinnapaika ja sõitis Prantsusmaale tagasi. See ei takistanud temal taktikaliselt seisukohalt laita Suvorovi tegevust Landskrona all, väites, et Suvorov riskeeris kaotusega. Suvorovi taktikalised võtted olid üldse niivõrd ebaharilikud, et andsid tema vaenlastele põhjust kaunis naiivseteks seletusteks: „Juhtus vahel, et võtad positsiooni, ootad venelast rindelt, kuid tema tormab kas tagalast või küljelt; meie jooksimine laiali enam hirmust ja ootamatusest kui lüüasaamisest.“

Pärast Dumouriez' ärasõitu jäid poola konföderaadid uuesti ilma ühtse juhtimiseta omapead tegutsema. Suurt abi lootsid nad leedu atamani Oginskiga ühinemi-

sest. Jällegi mitte ära oodates, kuni Oginski venelasi ründab, tungis Suvorov ise ööl vastu 12. septembril 1771 Stolovitši asulas tema kallale. Hommikuks oli asula puhastatud ja Suvorov jätkas paanikas põgeneva vaenlase jälitamist. Oginski jõud Stolovitši juures ulatusid 3 tuhande meheni. Suvorovil oli püssi all ainult 822 sõdurit ja ohvitseri. Vangide arv ületas tublisti Suvorovi väeosa meeste arvu. „On andestatav, kui Teie esimese kuulduse puhul kahtlete, sest ka mina ise kahtlen, kuid see on tõsi,“ teatas Suvorov ülemusele.

Võit Stolovitši juures kinnitab järgmist Suvorovi seisukohta: „Osavasti teostatud äkilised pealetungid on alati edukad; öösel äkitselt unest äratatud muretu sõdur osutab harva nimetamisväärset vastupanu; mida ootamatum on hädaoht, seda suurem see temale näib, ja öösel äkitselt rünnatud vaenlase esimeseks mõtteks on mitte vastu panna, vaid põgenemisega ennast päästa.“

Otsustav löök ei olnud ainuke vahend, mida Suvorov maa rahustamiseks kasutas. Tema arvestas, et „arukas suuremeelsus“ on niisama kasulik kui karistav mõök. Halastamatu relvastatud ja vastuhakkava vastase suhtes, nõudis Suvorov oma sõdureilt ja ohvitseridelt humaanset suhtumist relvad mahapannud vaenlasesse. Ta käskis sõjavange hästi toita, „kuigi see oleks üle ettenähtud portsjoni“. Samasugust humaanset käitumist nõudis Suvorov ka rahuliku tsiviilelanikkonna suhtes.

Edu Poolas läks Suvorovile kalliks maksma. „Tervis on halvenenud, muresid määratu palju“, — kurdab ta ühes kirjas. Pealegi ei huvitanud teda enam sõjalised operatsioonid Poolas. Teda veetles sõjategevus Doonau ääres, kus siis Türgiga sõda käis ja kust kajasid kuulduised Rumjantševi hiilgavaist võitudest.

Alles 1773. aastal teostus Suvorovi soov. Ta saadeti Doonau äärde. Krahv J. P. Saltõkovi diviisi määratuna sai Suvorov väikese 500-mehelise väesalga ja asus Doonau vasakule kaldale Negoješti kloostri juurde vastu türgi Turtukai linna.

Enne 1773. aasta kampaania algamist kavatseti teostada mõned vähemad demonstratiivsed sõjalised operatsioonid türklaste tähelepanu Rumjantsevi juhatuse all olevate meie peajõudude liikumiselt kõrvale juhtimiseks. Üks niisuguseist luureülesandeist oli usaldatud Suvorovile. 8. maiks olid kõik ettevalmistused lõpetatud. Kuid ööl vastu 9. maid atakeerisid türklased ise venelasi Negoješti kloostri juures. Nende ratsaväe ootamatu rünnak löödi küll tagasi, kuid Suvorovi väesalga asukoht oli avastatud ja arvestused äkiliseks tegevuseks nurjunud. Siis otsustas Suvorov vaenlast rünnata samal ööl, loomulikult arvestades, et türklased pärast oma äsja tagasilöödud atakki ei oota nii ruttu venelaste ilmumist omapoolsele kaldale.

Hämaruses lähenesid Suvorovi väed ülemineku kohale. Neid oli vähe ja nad liikusid omapärase tolmu „katte“ all, mida tekitati eelsõitvate vooridega. Suvorovi käsutuses oli üldse 500 jalaväelast, 150 karabiinidega varustatud sõdurit ja 60 kasakat. Nendega pidi Suvorov minema teisele poole Doonaud, ronima järsule kaldale, vallutama neli patareid, ründama kolme laagrit ja vallutama linna. Turtukai juurde koondatud vaenlase jõud ulatusid 4 tuhande meheni.

Pimeduse saabumisel hakati paatidega üle minema. Türklaste tulistamisest hoolimata toimus maabumine õnnelikult. Sõjavägi asus kohe hoogsale pealetungile.

Päike ei olnud veel tõusnud, kui Suvorov Saltõ-

kovile mõnerealise ettekande saatis: „Teie Hiilgus, meie võitsime. Tänu jumalale, tänu Teile!“

Suvorov ise sai ühe patarei ründamisel lõhkeva suurtüki kildudest jalast haavata ja oleks peaaegu langenud tema kallale tormanud janitsari¹ mõõgast.

Rünnak oli nii äge, et vange ei võetud. Kella neljaks öösel oli võitlus lõppenud.

Et vaenlaselt röövida varjupaiga võimalus, põletati Turtukai maani maha. Ometi oskasid türklased taastada oma laagri ja veidi enam kui kuu aja pärast tuli Suvorovil Turtukai ründamist korrata.

Sama aasta augustis usaldati Suvorovile Hirsovi kaitsmine; see oli tähtis punkt, mis kindlustas meie armee Doonau paremale kaldale üleminekut.

3. septembri hommikul ilmus kümnetuhandeline türklaste korpus Hirsovi ette. Venelaste poolt püstitavad kindlustused ei olnud kõik veel valmis. Suvorov käskis sõjaväel asuda neisse, kuid vaenlase pihta tuld mitte avada. Ette saadeti kasakad, kes üle tunni pidasid vaenlasega tulevahetust, takistades tema rünnakut, ja Suvorovi sellekohase käsu kohaselt pistsid äkki ruttu põgenema. Sellest rahuldatud ja meie patareide vaikimisest eksiarvamusele viidud türklased hakkasid eurooplaste viisi kolme ritta hargnema.

„Vaadake, basurmanid² tahavad sõidida korrapäraselt, aga see läheb neil kalliks maksma,“ tähendas Suvorov naeratades.

Alles siis, kui türklased olid jõudnud lähemate kae-

¹ Janitsarideks nimetati endisi eriliste eesõigustega varustatud Türgi jalaväelasi.

² Muhameedlaste ja üldse võõrausuliste halvustav nimetus vene keeles.

vikute lähedale, külvati neid üle kartetšimürskudega ja tiheda püssitulega. Samal ajal ründasid äkitselt mõlemad vaenlase tiibu seni varjatult asetsenud jalaväebrigad ja ratsavägi. Vaenlase vastupanu ei kestnud kaua. Kasakad ja husaarid jälitasid teda kolmekümne versta kauguseni. Türklased jätsid lahinguväljale ja põgenemiseetele üle 1100 langenu, 7 suurtükki ja kogu moonavoori.

Hirsovi all teostas Suvorov meisterlikult aktiivse kaitse manöövri, mis tugevasti kõigutas vaenlase moraalselt jõudu. Lõplikult murdis Suvorov vaenlase võitlusvõime 9. juunil 1774 neljakümnetuhandelise türklaste korpuse purustamisega Kozludži juures. Hiljem seda lahingut meelde tuletades kirjutab Suvorov ühele oma sõjakaaslasele: „Meie võitlesime tihti barbaritega üks kümne vastu, mida teie ise oma mehisusega Kozludži all kogesite.“ Võitlejate poolte suhe on siin mõnevõrra liialdatud, kuid Kozludži juures tuli ühe venelase kohta tõepoolest viis türklast. Suvorov ise oli kogu aja „tules ja raskes võitluses“, s. o. käsitsivõitluses.

Kuu aega hiljem, 10. juulil 1774, kirjutati alla Kutšuk-Kainardži rahu Türgiga. Rahulepingu järgi loovutas Türgi Venemaale Kinburni, Jenikale, Kertši ja Aasovi. Venemaa sai õiguse vabalt sõita Mustal merel; Türgi kohustus maksma 4 500 000 kontributsiooni ja nõustus tunnustama Krimmi sõltumatust. Sellega oli tehtud esimene samm kogu Krimmi poolsaare omandamiseks.

Järgnevad kolmeteist aastat (1774—1787) Suvorovi elust olid pühendatud sõjalis-administratiivsele tegevusele. Ta juhtis kordamööda Kubani ja Krimmi korpust, Moskva, Kaasani, Vladimiri ja Peterburi diviisi. Teda

saadeti ikka sinna, kus oli vaja energiat ja oskust. Nii näiteks omas suurt tähtsust tema poolt teostatud nogai tatarite vastase Kubani kaitseliini reorganiseerimine.

Kuid sõjalis-administratiivne tegevus ei olnud Suvorovile meelepärane. Sõjakäigud ja lahinguolukorrad olid Suvorovi tõeliseks kutsumuseks.

IV

Juba Kutšuk-Kainardži rahust alates hellitas Türgimaa mõtet alata uuesti sõda Venemaaga. Korduvalt rahulepingu tingimusi rikkudes esitas Türgimaa lõpuks Vene saadikule Konstantinoopolis J. I. Bulgakovile vastuvõtmatu ultimaatumi, milles nõuti Krimmi tagasiandmist ja kõigi pärast 1774. a. Türgiga sõlmitud lepingute kehtetuks tunnustamist. Bulgakov keeldus ultimaatumit vastu võtmast ja võeti viivitamata vahi alla. 13. augustil 1787 kuulutas Türgimaa Venemaale sõja.

Oli formeeritud kaks armeed. Ukraina armee, mis oli usaldatud feldmarssal Rumjantsevi juhatuse alla, pidi kaitsma Vene piire ja kindlustama Poola puutumast. Sellele armeele langenud ülesanne oli pigem järelevalvav. Sõjategevuse vahetu sooritamine oli usaldatud Jekaterinoslavi armeele (100 000 meest). Seda juhatas feldmarssal vürst Potjomkin-Tavritšeski, kõikvõimas võimukandja, Katariina II soosik. Jekaterinoslavi armeel tuli sõda pidada Austria liitlasarmeeaga kooskõlastatult.

Teise Vene-Türgi sõja algul kindral en-Chef Suvorov määrati ühe korpuse komandöriks, mille ülesannete hulgas oli Hersoni, Dnepri-Bugi limaani ja Musta mere

ranniku kaitsmine Bugi suudmest Perekopini. Tähtsaimaks kaitsepunktiks oli Kinburni kindlus liivasel neemel, mis kaugele merre ulatus.

1. oktoobril 1787 koidu ajal alustas viie tuhande meheline türgi väesalk Kinburni neemel laevadelt maabumist. Maabumist kattis 600 Türgi laevastiku suurtükki. Suvorov ei vastanud türklaste tulistamisele. „Laronida kõik välja“, ütles ta.

Kella kolmeks tulid türklased kindlusele lähemale kui versta kaugusele ja kaevusid maasse. Siis sööstis poolteise tuhande meheline venelaste väeosa rünnakule. Surmava Türgi laevade külgtule all tõmbusid venelased kaks korda tagasi. Esimesel korral Suvorov, märgates esimestes ridades segadust, sööstis vaenlase peale hüüdega „edasi“ ja oli silmapilkselt vaenlastest ümber piiratud, juuksekarva kaugusel surmast. „Vennad, kindral jäi maha!“ hõikas keegi, ja hirm armastatud ülemuse pärast lõi uuesti korra sõjaväes. Nad tormasid uuesti edasi ja Schlüsselburgi polgu grenader Stepan Novikov, surmates täägiga ühe türklase, lastes maha teise ja viskudes kolmanda kallale, päästis Suvorovi teda ähvardavast hädaohust.

Teise rünnaku ajal sai Suvorov küljest kartetši läbi haavata.

Kella kuueks õhtul, piinavast valust võitu saades, „uuendas Suvorov kolmandat korda võitlust“. Saabus otsustav hetk. „Kui meie poleks löönud põrgulikult,“ kirjutab Suvorov hiljem, „oleks põrgu meid samas neelanud.“ Kindluse suurtükkide tuli sundis vaenlase laevad vaikima. Venelaste poolt kokkusurutud türklased hakkasid merre tormama. Viietuhandelisest dessandist pääses mitte üle seitsmesaja mehe.

„Kinburni all ma ajasin türklastel isu ära dessantide tegemiseks“, ütles Suvorov.

Pärast Kinburni võitu pidas Suvorov tarvilikuks viivitamatult rünnata Otšakovi kindlust. Otšakovi kindluse vallutamine oli Jekaterinoslavi armee peamiseks eesmärgiks. Otšakov mitte ainult ei sulgenud kahe uue linna, Nikolajevi ja Hersoni väljapääsu Mustale merele, vaid oli ka tõsiseks ähvarduseks Krimmile. „Otšakov on looduslik Kroonlinn lõunas“ — niisugune oli Katariina II arvamus.

Jekaterinoslavi armee ülemjuhataja Potjomkin, hiilgav organisatsioon ja osav sõja-administraator, oli samal ajal kuni pelglikkuseni ettevaatlik väejuht. Pealegi oli ta masendatud oma lemmik-loomingu, Sevastoopoli laevastiku hukkumisest 9. septembril 1787 tormi läbi teel Varnasse.

Potjomkin lähenes pikkamööda Otšakovile. Temal kulus selleks viis nädalat, et umbes kaheksa versta pikkune tee ära käia. Lõpuks juunikuu lõpus 1788 lähenes Potjomkin Otšakovi kindlusele.

Otšakovi kindluse piiramine algas 1. juulil. Kuu keskpaiku kutsuti Kinburnist ka Suvorov siia ja temale usaldati vasaku tiiva juhtimine. Potjomkin kõhkles kaua, enne kui hakkas aktiivselt tegutsema. „Palja vahetamisega sa kindlust ei valluta,“ tähendas Suvorov pilkavalt Potjomkini kohta. Kurjad keeled kandsid Suvorovi pilkavad väljendused Potjomkini kohta temale ette ja poetasid tülisädeme nende vahele.

Saabus vihmane sügis ja selle järel käre pakane. Sõjavägi kannatas toidupuuduse all. Toidu ning varustuse puuduse ja külma tõttu tõusis suurem sõjaväeosades. Alles detsembris, kui kindluse piiramist jätkata

polnud enam mingisugust võimalust, andis Potjomkin käsu Otšakovile tormi joosta.

6. detsembril 23-kraadilise pakasega algas tormijooks. Pärast tundi ja veerand kestnud vihast võitlust langes Otšakov. Suvorov ei võtnud tormijooksust Otšakovile osa, sest ta oli saanud haavata juba 27. novembril, kui türklased tegid katse kindlusest välja tungida. Kuid kui Otšakovi piiramisest osavõtja oli ta teiste hulgas esitatud autasustamiseks.

1789. aasta talvel ravis Suvorov end Kinburnis. Potjomkin ei unustanud oma lahkkelisid temaga Otšakovi juures „istumise“ ajal ja 1789. aasta peale tegevate armeede kindralkondade jaotamise juures jättis Suvorovi nimestikust välja. „Emake, mina olen — välja jäetud!“ — palus Suvorov Katariinat, ja ta määrati Ukraina armeesse. Tema otseseks ülemuseks oli nüüd Repnin.

Kümne tuhande meheline Suvorovi korpus oli paigutatud Bõrladi lähedale. See oli keskne positsioon, mis võimaldas Suvorovil tarviduse korral osutada abi Repninile, kes oma väega seisis Kišinevi ja Benderi vahel, ja liidusolevaile Austria prints Coburgi vägedele, kelle kaheksateistkümnentuhandeline korpus oli paigutatud Sereti jõe paremale kaldale Adžudi juurde.

Juulis 1789 suundus umbes 30 000 türklasi Fokšanile kavatsusega rünnata austerlasi ja neid purustada.

Prints Coburg pöördus Suvorovi poole abipalvega. 28 tunniga 50 versta ära käies ühines Suvorov Austria vägedega. Alates 18. juuli hommikust saatis prints Coburg kolm korda esindaja Suvorovi juurde, paludes temaga isiklikku kohtumist. Suvorov andis kolm korda põikleva vastuse, õhtul kella 11 paiku aga saatis temale

dispositsiooni, milles teatas, et türklasi olevat kuulu järgi umbes viiskümmend tuhat, ja kahetses, et neid pole rohkem, sest „parem oleks nendega korraga lõpetada“. Sõjavägede väljaastumine oli määratud samale ööle.

Hiljem seletas Suvorov, et prints Coburgiga kohtumisest kõrvalepõiklemisega ta tahtis ära hoida vaidlusi taktika üle. Dispositsiooni saatmisega ta hoiatas austerlasi kõhklemise eest.

Kell 3 hommikul läksid liitlased Fokšani peale kahes kolonnis. Vasakul läksid venelased, paremal austerlased. Vasakule kolonnile oli antud Austria vägedest eelvägi polkovnik Karatšai juhtimisel. See oli tehtud sihilikult, et võimalikult kaua varjata vaenlase eest Suvorovi kohalejõudmist.

Võitlus Fokšani pärast oli äge ning verine ja kestis kümme tundi. Türklased löödi Fokšanist välja ja, jälitatud liitlastest, paisati Bukaresti ja Brailovi juurde. Toidutagavarade laod, 12 suurtükki ja 16 lippu jäid venelastele ja austerlastele saagiks.

Arvestades, et võit Fokšani juures kiskus vaenlase käest algatuse, nõudis Suvorov tungivalt pealetungi jätkamist. „Vastutan edu eest, kui tegevus on ründav; kui aga kaitsev, siis — vesiir tuleb. Milleks raiuda nüri otsaga terava asemel“, kirjutas Suvorov Reprinile.

Need kartused ei olnud põhjendamatud. Türgi vesiir kavatses Doonau alamjooksul kogutud saja tuhande mehelise armeeaga uuesti rünnata Austria prints Coburgi korpust. Suvorov oli oma endisel positsioonil Bõrladi juures, kui sai kuulda hädaohust, mis oli uuesti kerkinud liitlaste kohale. 8. septembril ta asus teele. Vihmalangud ja torm raskendasid üleminekut. Siiski ühines Suvorov 10. septembril prints Coburgiga ja tegi temale

ettepaneku, hoolimata türklaste arvulisest ülekaalust, rünnata vaenlast tema kindlustatud laagris Rõmniki jõel, „sellele mitte aega andes end veel kõvemini kindlustada“.

Järgmise päeva koidu ajal seisid Suvorovi ja prints Coburgi sõjaväed ootamatult vaenlase positsioonide ees. Puhkes ebavõrdne võitlus, mis lõppes alles õhtupoolikul. Suvorovi ja prints Coburgi lippude all võitles 25 tuhat meest arvuliselt vähemalt neli korda suurema vaenlase vastu. Hoogne pealetung ei andnud vesiirile aega äkitselt muutunud olukorraga kohanemiseks. Pealegi rakendas Suvorov truuna oma reeglile „üllatada — võita“ pea kaotanud vaenlase vastu seninägemata võitlusviisid. Nii näiteks kõige otsustavamal silmapilgul türklaste peapositsiooni rünnates, ta ründas kindlustusi ratsaväega. Seejärel juurderutanud jalaväe ees oli juba vaba tee kindlusesse, kus siis puhkes täägi-võitlus. „Poisid,“ kisendas Suvorov sõdureile, „vaadake vaenlasele mitte silmi, vaid rindu; sinna tuleb torgata täägid.“

Rõmniki võiduga võitis Suvorov austerlaste juures austava hüüdnime „kindral Edasi“.

Järgmisel päeval kutsus Suvorov oma sõjaväed kokku ja pärast tänujumalateenistust pöördus nende poole kõnega võidu, kuulsuse, au ja looberite üle. Sõdurid ja ohvitserid seisid, rohelised oksad käes, ja pärast kõne lõppu ehtisid end nendega loorberipärgade asemel.

Rõmniki võidu eest annetati Suvorovile krahv Rõmniki tiitel ja teda autasustati I järgu Georgi ordeniga. Kõigist saadud autasudest hindas Suvorov seda autasu „kõige kõrgemaks“. „Tõepoolest, oleksin peaaegu heameelest surnud“, kirjutas ta ühes kirjas.

Teise Vene-Türgi sõja (1787—1791) käigus oli Rõm-niki võidul esmajärguline tähtsus. Väikesearvulise sõja-väega läks Suvorovil korda purustada vaenlase peajõud.

Järgneval, 1790. aastal muutus poliitiline olukord Venemaa kahjuks. Austria astus välja liidust temaga. Oli valmimas Euroopa koalitsiooni hädaoht Venemaa vastu. Seda võis takistada ainult võidukas ja kiire sõja lõpetamine Türgimaaga. 1790. aasta kampaania põhi-liseks eesmärgiks oli Türgi kindluste vallutamine Doo-nau alamjooksul.

18. oktoobrist alates, vähem kui ühe kuu jooksul, langesid Kilia, Sulina, Tultša ja Isaktša. Kuid hirmu-tav Izmail jäi „vaenlase pesaks“.

See oli türklaste peakants, kindlus „ilma nõrkade kohtadeta“, nagu arvas temast Suvorov. Seda kindlus-tasid prantsuse insenerid. Izmailis olid rikkalikud toi-duainete ja sõjavarustuse tagavarad. Kindluse suure-arvulist garnisoni juhatas vana kogenud sõjajuht Muha-med-Aidozli-paša.

Sõjalised operatsioonid Izmaili all algasid 4. oktoob-ril. Novembri kahekümnendaiks päeviks kogunes siia ligi 30 tuhandeline Vene sõjavägi. Potjomkin ise oli Jassös, ja üldjuhi puudumine koha peal mitme „võrdse aukraadiga“ kindrali üle soodustas kõhklust nende tegevuses. Pealegi oli piirajaid vähem kui piiratavaid, ja piirajad ei olnud küllaldaselt varustatud laskemoo-naga, ka puudus neil piiramis-kahurvägi.

Türklased pidasid Izmaili äravõitmatuks ja ka vene-lased hakkasid vähehaaval sama arvamuse poole kal-duma. Seda arvesse võttes oli otsustatud piiramine lõpetada ja piirduda ainult blokaadiga. Sõjavägi hak-kas juba kindluse müüride alt lahkuma, kui Potjomkin

otsustas haarata viimse abinõu järele. Ta saatis Suurovi Izmaili alla „kõigi väeosade oma juhtimise alla võtmiseks“. Aru saades Izmaili vallutamise seoses olevaist erakordseist raskusist, jättis Potjomkin Suurovile täieliku vabaduse: „jätkata Izmaili vallutamist või lõpetada see“.

Omades niiviisi „vabu käsi“, otsustas Suurov kindlasti esimese kasuks: jätkata sõjalisi operatsioone Izmaili juures. Ta teadis, kui raske vastutus temal lasub, kuid ta lootis Vene sõjaväe äraproovitud võitlusvaimu, oskuse ja vastupidavuse peale.

Galatsi all „oma vaprad Fanagooria grenaderid“, kakssada kasakat, tuhat arnauti ja 150 Apšeroni polgu kütti enesega kaasa võttes, asus Suurov 30. novembril teele. Et aega võita, sõitis ta ise kahekordse kiirusega ja 2. detsembril vara hommikul ilmus Izmaili juurde ainult ühe kasaka saatel, kes ühes kompsus kandis kogu tema sõjakäigu pagasit. Kõigist patareidest tervitati teda kogupaukudega.

Suurovi saabumine tõstis otsekohe sõjaväe meeleolu. Samal õhtul juba loeti ette tema käskkiri, milles teatati, et kindlusel on nii-ja-nii palju väravaid, et esimest kaitseb see-ja-see paš ja temal on nii-ja-nii palju sõjaväge, teist väravat kaitseb see-ja-see paš, sõjaväge ja suurtükke on tal nii palju jne.; edasi kirjeldati kindlustuste üksikasju. Niipea kui lugemine lõppes, ütles üks fanagoorialane ühele teise polgu sõdurile: „Mis, vennas, teie omad seisid siin kaua, kuid midagi ei saanud teada, kuid meie oma kotkas — lendas hommikul siia, ja õhtul teab juba iga üksikasja!“

Vaenlase seisukorrast teatamine oli väga peenelt läbi mõeldud sõjalis-kasvatuslik võte, millega õhutati kor-

raga sõdurite julgust. Izmaili juures taotleb Suvorov igasuguste abinõudega oma sõjaväes võitlusvõime ja moraali tõstmist. Truu oma põhimõttele, et sõjaväge ei tohi kunagi tegevusetaks jätta, mis tema võitlusvõimet vähendaks, jätkab Suvorov ka siin õppusi. Oõseti sunnib ta sõdureid tormi jooksma selleks tehtud liivavalile, mis on Izmaili valli sarnane. Niisugused õppused pidid sõdureid äravõitmatule kindlusele tormijooksuks ette valmistama.

Rõhutades eelolevate sõjaliste operatsioonide raskust sütitas Suvorov oma sõjaväes võitlusindu. „Kindlus on tugev, garnison — terve armee, kuid Vene relvale ei pea miski vastu. Meie oleme tugevad ja enesekindlad“, ütles Suvorov. Tema kutsus üles tegudega näitama ja tõendama seda enesekindlust: „Izmaili vallid on suured, kraavid sügavad, kuid ometi on meil tarvis see ära võtta.“

Rünnakule ettevalmistamine käis täie hooga. Izmaili vastas olevale Sulini saarele ja Doonau vasakule kaldale, kindluse lääne- ja idapoolse nurga vastu, asetati patareid. Sõdurid valmistasid tormijooksu-redeleid ja parvi kraavide ületamiseks.

7. detsembri hommikul avati demonstratiivselt patareidest kindlusele tuli. Seejärel saadeti Izmaili parlamentäär, kes andis seraskirile (komandandile) üle Potjomkini ultimaatumi. Verevalamise ärahoidmiseks pani ülemjuhataja ette kindlusel alla anda ilma vastupanuta, töötades Türgi sõjaväele ja Izmaili elanikkonnale soodsaid kapitulatsioonitingimusi. Ultimaatumile oli juurde lisatud lühike Suvorovi oma käega kirjutatud sedel: „Mina olen sõjaväega siia jõudnud. 24 tundi järelemõtlemiseks allaandmise üle ja — vabadus; minu esimesed

paugud — juba vangipõlv; tormijooks — surm, — selle jätan teile läbiarutamiseks“.

Järgmisel päeval saabus seraskirilt pikk, segane vastus, ilmse sooviga asja venitada ja seeläbi aega võita. Kuid Suvorov teadis, missugune meeleolu valitses Izmailis. Üks pašadest, kes venelaste parlamentääri vastu võttis, ütles: „Ennem langeb taevas maa peale ja Doonau lakkab voolamast, kui Izmail alla annab“. Suvorov käskis need sõnad oma sõjaväele avalikult teatavaks teha.

9. detsembril kutsus Suvorov kokku sõjanõukogu. Ta pöördus koosolijate poole sütitava kõnega, milles tuletas meelde, et venelased on kaks korda Izmaili müüride alt lahkunud, tähendades, et uus taganemine mõjuks halvasti Vene sõjaväe moraalsesse ja muudaks vaenlase upsakaks. Suvorov rõhutas, Euroopas kujunevat koalitsiooni arvesse võttes, Izmaili kindluse vallutamise mitte üksi sõjalist, vaid ka poliitilist tähtsust. Suvorovi kõne sütitas kõikide südamed ja, kui asuti hääletamisele, siis aukraadilt kõige noorem brigadiir M. I. Platov esimesena lausus sõna „tormijooks!“ Temaga ühinesid kõik teised. Sõjanõukogu istung lõppes Suvorovi sõnadega: „Kas võit või kuulsusrikas surm!“

11. detsembril kell 3 öösel tõusis signaalrakett öisesse pimedusse. Kell pool kuus sööstis kuus Vene sõjaväe kolonni pimeduse katte all edasi. Viiendat, kasakate kolonni juhatas M. I. Platov. Kuuendat kolonni juhatas kindralmajor M. I. Kutuzov. Kolonnide ees läksid laskurid ja sapöörid kirveste ja labidatega, kolonnide taga liikusid reservid.

Paljud Izmaili tormijooksust osavõtjad vaidlesid

omavahel selle üle, kes esimesena kindluse vallile jõudis. Tegelikult oli selleks sekundmajor L. J. Nekljudov. Liikudes oma laskurite salga juhina teise kolonni ees, ta esimesena tormas kraavi ja tõusis vallile, alustades võitlust. Ta kanti taplusest välja raskesti haavatuna.

Pealöögi andmine vaenlasele oli usaldatud kuuenda kolonni hoolde. Türklased tungisid kaks korda vihaselt selle kolonni peale, aeglustades tema liikumist ja teda tagasi tõrjudes, kuid Kutuzov, õigustades täielikult Suvorovi usaldust, paiskas tagasi vaenlase, vallutas kaks bastioni ja ühines keskmist valli kaudu viienda kolonniga. Kutuzovi vägitegu Izmaili juures sai Suvorovi kõrge hinnangu: „Kutuzov läks minu vasakul tiival, kuid oli minu paremaks käeks“, kirjutas ta ettekandes Izmaili tormijooksu üle.

Kella kaheksaks hommikul vallutasid venelased kogu kindluse müüri. Võitlus kees. Niipea kui polkovnik Zolotuhhin murdis sisse kaks väravat ja laskis reservid kindluse sisemusse, kandusid võitlused linna tänavaile. Võideldi „kui lõvid“, iga põiktänava, iga maja pärast. Kella üheks keskpäeval oli linn tegelikult võetud, kuid taplus kestis kuni kella neljani pärast lõunat. Mõlema poole ägedus on arusaadav: venelastele oli Izmaili vallutamine auasi, türklastele oli kindluse kaitsmine eluküsimuseks, sest sultan käskis hukata igäihe, kes reedab oma sõjaväelase kohustuse ning Izmailist põgeneb.

Kõigist Suvorovi võitudest oli võit Izmaili üle saavutatud suurima kaotuse hinnaga. Langenuid oli 4000, haavatuid 6000. Vaenlase kaotused olid siiski mitu korda suuremad: langenuid — 26 000, haavatuid 5000, vangilangenuid 9000, suurtükke 265, lahingulippe 364,

Plas; reservid

püssirohtu 3000 puuda, 42 laeva, 10 000 hobust. Venelased said rikkaliku saagi. Kulda ja hõbedat jagati kamalutega.

Tormijooksuga Izmailile pole olnud midagi võrdset ajaloos. See polnud ainult kindluse vallutamine, see oli ühtlasi hiiglasuure vaenlase armee hävitamine. Jalaväe, kahurväe ja laevastiku meisterliku koostöö poolest on Izmaili vallutamine tormijooksuga Suvorovi sõjakunsti hiilgavaimaks näiteks.

„Millega võin teid teenete eest autasustada, krahv Aleksandr Vassiljevitsš?“ küsis Potjomkin, kui Suvorov varsti pärast Izmaili võitu Jassõs tema ette ilmus. „Mitte millegagi, vürst,“ vastas Suvorov, „mina ei ole kaupmees ega ole siia sõitnud tingima; peale jumala ja keisrinna ei saa mind keegi autasustada.“

Neid sõnu Potjomkin Suvorovile ei andestanud.

Oodatava feldmarssali-kepi annetamise asemel nimetati Suvorov Preobraženski polgu alampolkovnikuks. See oli küll austav tasu, kui võtta arvesse, et keisrinna ise oli Preobraženski polgu polkovnikuks, kuid samal ajal ka solvav, pidades meeles, et selle nimetusega autasustati sageli ka mitte-sõjaliste teenete eest. Suvorov mõistis, et temale ulatati kullatud kibe pill. „Tunnen, et mulle on Izmaili eest halvasti tasutud, kui palju ma ka ei filosoferiks“, kirjutas ta.

V

Pidustus Tauria palees, mille Potjomkin Izmaili vallutamise puhul korraldas, ületas oma toreduselt kõik seni Peterburis korraldatud pidustused. Kuid selle hiil-

gava peo tegelane ise sellest osa ei võtnud. Potjomkin ei tahtnud kellegagi loorbereid jagada, seda vähem temale pahase Suvoroviga. Mõni päev enne Tauria pidustust saadeti Suvorov Vene-Rootsi piiri inspitseerima.

Vähem kui kuu aja pärast esitas juba Suvorov Kataariina II-le aruande oma sõidu kohta ja Vene põhjapiiride kindlustamise kava sõja puhuks Rootsiiga. Kindlustuste ehitamise juhtimine usaldati Suvorovile.

Poolteist aastat veetis Suvorov Soomes. Temale omase töökuse ja energiaga ta parandas olemasolevad kindlustused ja püstitas uusi. Nii tekkis näiteks Kymi kindlus, mille ehitamisele osutas Suvorov erilist tähelepanu. Oma Soomes viibimise kestel avaldas ta haruldasi sõja-inseneri võimeid. Mitte asjata ei olnud Vaubani traktaat „Kindluste atakeerimisest ja kaitsmisest“ üks esimesi spetsiaalseid sõjateoseid, mis Suvorov noores eas tundma õppis.

Soomest paigutati Suvorov Hersoni ja määrati Jekaterinoslavi kubermangu sõjavägede juhatajaks, samuti Krimmi ja hiljuti Venemaa külge liidetud maade sõjavägede juhatajaks. Temale tehti ülesandeks lõunapiiri kindlustamine. Seda laadi aegaviitvad tööd olid Suvorovile alati vastumeelsed. „Mina ei ole insener, vaid välisõdur,“ rääkis ta.

Suvorov hindas alati „praktilist tegevust“, ja praktika all mõistis ta lahingutegevust. Ta oli kibestunud, et teda ei jäetud sõjalise tegevuse juurde, sel ajal kui Vene-Türgi sõda ei olnud veel lõppenud ja Poolas algasid sõjalised operatsioonid uuesti.

Sõda Poola mässuliste vastu laienes. Vene vägesid Poolas juhatas vürst Replin. Tal tuli pealetungioperat-

sioone alustada kirdest. Repninit pidi temaga kooskõlas töötades abistama Rumjantsev, kes kaitses kogu piirjoont Minski kubermangust Türgi piirini. Rumjantsev kutsus omal algatusel Suvorovi Poolasse ja tegi talle ülesandeks „pöörata vaenlane kõrvale“ Bresti poolt, s. o. juhtida vaenlase tähelepanu meie peavägede ettevalmistavaist liikumistest kõrvale. Rumjantsevi eeskirja sai Suvorov Nemirovis (Podolski kubermangus). 14. augustil 1794 asus Suvorov 4500-mehelise väesalgaga teele. Ta liikus puhkusi pidamata, rutates kiiremini ühinema tema juhtida usaldatud diviisi muude väeosadega.

Augusti lõpul alustas Suvorov pealetungi Brestile. 6. septembril ta ründas ja purustas Krupczica juures Serakowski korpuse peajõud. Selles lahingus avaldus muuseas Suvorovile omane meeste eest hoolitsemine. Märghates, et võitluste käigus ülekaal kaldub venelaste poole, saatis Suvorov kohe köögivoori järele. Vaevalt oli viimne tulistamine lakanud, kui kohe algas toidukeetmine. Öösel väljus Suvorov mitu korda telgist, et vaadata, mis sünnib laagris. Vesteldes valvesõduriga hoiatas ta: „Tasemini, rääkige tasemini: las sangarid magavad!“

Järgmise päeva õhtul peatus Suvorov 5—6 versta kaugusel Brestist. Kell üks öösel ta saatis oma väed vaenlast ümber haarama. Seda märganud, pidi vaenlane kolm korda muutma oma positsiooni. Seda kasutas Suvorov Serakowski korpusele lõpliku löögi andmiseks. 8. septembril oli Brest võetud.

Sellest ajast alates läks tegelik sõjaliste operatsioonide juhtimine Suvorovi kätte üle.

Edukas Bresti vallutamine ja Ferseni võit Maciowieci

juures õhutavad Suvorovit asuma oma kava teostamisele: „otsima lahendust Varssavis“. Varssavi peale mineku teostab ta koostöös Ferseniga. 15. oktoobril 20 versta kaugusel Varssavi eeslinnast Pragast sattusid Suvorovi ratsaväeosad vaenlase kolme liiki relvastusega varustatud väesalgale, mille liikumise eesmärgiks oli Praga garnisoniga ühinemine. Lahing puhkes tihedas metsas, kus tegevus ratsaväega polnud mõeldav. Kuid jalavägi ei jõudnud õigeks ajaks appi tulla, sest et tee oli väga rikutud. Siis käskis Suvorov ratsaväelastel vaenlast jalgsi rünnata. Hiljem, jutustades sellest juhtumist ühele oma adjutandile, tähendas Suvorov: „Kui sa oleksid olnud Kobõlki juures, siis sa oleksid näinud seda, mida ka mina kunagi ei olnud näinud.“

19. oktoobril lõpetati kõikide Praga ründamiseks ettenähtud vägede koondamine. Suvorov koondas oma juhtimise alla umbes 30 tuhande mehelise armee. Ettevalmistus tormijooksuks kestis kaks päeva. Praga oli kindlustatud selle arvestusega, et piiramise korral ta kaitseb end vähemalt 20 000-mehelise regulaarväega ja niisama suure hulga Varssavi relvastatud elanikega. Tormijooks Pragale algas ööl vastu 24. oktoobrit. Vaenlase vastupanu oli visa ja meeletu, kuid halvasti organiseeritud. Suur tähtsus rünnaku käigus oli asjaolul, et Fanagooria polgul läks korda vallutada ja hävitada üle Visla viiv Pragat Varssaviga ühendav sild. Sellega oli eeslinna garnisonilt võetud taganemise võimalus ja Varssavi kapitulatsioon ette otsustatud.

Ägedad võitlused Praga tänavail olid sarnased võitlustega Izmailis. Käesoleval juhul käis Suvorov oma põhimõtte järgi: „Üks verine lahing hoiab ära

palju teisi, mis kokku põhjustaksid veel suuremaid kaotusi.“

25. oktoobril ilmusid Suvorovi juurde Varssavi saadikud kapitulatsiooni üle läbi rääkima. Nähes neid viskas Suvorov mõõga maha ja kisendas neile vastu minnes poola keeles: „Rahu, rahu!“ Sõjategevus katkestati kõikjal. 29. oktoobril sõitis Suvorov pidulikult Varssavi.

1794. a. Poola kampaanias näitas Suvorov ennast mitte ainult väejuhina, kes kõigi jõududega püüdis saavutada sõja peaeesmärgi: jõuda kiirele võidule, vaid ka tõsise ning kaugenägeliku poliitikuna, kes valmistas ette kindla rahu aluseid. Tal läks korda väga ruttu võita poolakate sümpaatiat ja usaldust. Ta üllatas Varssavi saadikuid neile esitatud väga mõõdukate kapitulatsioonitingimustega. Ta kuulutas amnestia kõigile poola sõjaväelastele, kes relvad maha panevad. Ta vabastas „kingitusena Poola kuningale“ 500 sõjavangi (sõdurit ja ohvitseri). Ja lõpuks ta ei nõudnud Poolalt mingisugust kontributsiooni. Kõik see ei sarnanenud sugugi hirmsa rõhumise ja tagakiusamisega, mis valitses austerlastele ja preislastele üleläänud poola maades. Kuid poliitika, mida Suvorov Varssavis teostas, oli vastuolus Peterburi õukonna kavatsustega võidetud Poola suhtes ja Suvorov, kuigi sai Praga vallutamise eest feldmarsali-kepi, tundis oma „apoteosis“ väga ruttu „haletsusväärset kuiyust“. Pikkamööda ta kõrvaldati sõjalis-administratiivsest tegevusest Poolas ja aasta pärast kutsuti Peterburi.

„Halb on see sõdur, kes ei taha saada feldmarssaliks“ — selle Peeter I aforismi omandas Suvorov juba noores eas. Tema tahtis alati feldmarssal olla. Ja ta oli

lapselikult rõõmus saadud ülenduse üle. Paigutanud toolid ritta, hakkas Suvorov neist üle hüppama, seejuures sõnades: „Repninist jõudsin ette! Saltõkovist jõudsin ette! Prozorovskist jõudsin ette!“ Need olid kindral en chef'id ja temast kauem teeninud.

Feldmarssali auaste oli Suvorovi silmis mitte ainult lisalahtriks teenistuskirjas, mitte ainult uueks astmeks karjääri redelil, vaid nagu krooniks kogu tema senisele elule. Aru saades, et kauase unistuse täitumisega lasub tema õlul suur vastutus, tõttas Suvorov oma paljude aastate lahingukogemusi kokku võtma ja neid Vene armeele edasi andma. Ei ole paljas juhus, et just sellele Poola kampaania ajajärgule ja järgnevaile aastaile langeb kõige suurem arv Suvorovi mitmesuguseid sõjalis-kasvatuslikke eeskirju.

Kohe pärast Suvorovi saabumist Poolasse jagati tema juhtimisel olevaile sõjavägedele lühikest Suvorovi „katekismust“, mis sisaldas rea põhieegleid sõduri käitumise kohta sõjaretkel ja lahingus. „Seda katekismust kästi iga päev lugeda sõdureile, et see neile meelde jääks; kuid staabi- ja kõrgemad ohvitserid, allohvitserid ja isegi kapralid pidid seda teadma peast“, tõendab üks 1794. aasta kampaaniast osavõtnu. Samal ajal jagati kõrgemale juhtivale koosseisule üksikasjaline instruksioon riviõppuste kohta sõjaväe ettevalmistamiseks eelseisvatele võitlustele. Selles „katekismuses“ ja instruksioonis pole raske ära tunda Suvorovi kuulsa „Võiduõpetuse“ esialgset visandit.

Sügav sõjalis-kasvatuslik sisu on ka kahel kirjal, mis Suvorov kirjutas Varssavis viibimise ajal. Üks neist on adresseeritud Suvorovi alaealisele ristipojale A. Karatšaiile, Rõmniki lahingust osavõtnu pojale, teine noorele

ohvitserile P. Skriptsõn'ile, kes teenis Suvorovi all. Mõlemad kirjad täiendavad teineteist, sest nad on pühendatud samale teemale: eeskujuliku ohvitseri väärikusele. Need kirjad levisid nähtavasti kaunis laialdaselt ohvitserkonnas.

Lõpuks, 1796. aastal arvatakse lõpule viidud olevat nn. „Võiduõpetus“, väike kirjanduslik teos, mis on kirjutatud Suvorovi poolt või üles tähendatud tema sõnade järgi. Samal aastal nimetati Suvorov Vene edela-armee juhatajaks; feldmarssal paigutas oma staabi korteri Tultšinasse. Siin, Tultšina laagris, anduski Suvorov oma armsamale tegevusele: — sõjaväe lahingulisele ettevalmistamisele. Maa tookord puhkas sõjast. Kauge sõjamüra ei häirinud Suvorovi rahu, puhkust aga selle sõna tavalises mõttes Suvorov ei tundnud; tema meelest seisis puhkus selles, et ka rahu ajal end sõjas tunda. Kunagine Suvorovi tegevus Suzdali polgu õpetamise alal osutus nagu sissejuhatuseks tema sõjalispedagoogilisele tegevusele Tultšinas. Kuid tookord tema võitluskogemused piirdusid ainult tähelepanekutega Seitsmeaastases sõjas, nüüd aga olid tema selja taha jäänud kümned hiilgavad võidud, nende hulgas Kinburn, Rõmnik, Izmail, Praga.

Vormilt ei ole „Võiduõpetus“ ei juhend ega määrustik, kuigi oma sisult see oli just suvorovlikuks lahingumäärustikuks. Kõige täpsemalt võiks seda määratleda sõduri ja ohvitseri meelespeavihikuna. See koosneb kahest osast. Esimene jagu — „Vahiparaad“ — oli määratud ohvitseridele ja sisaldas juhiseid manöövrite teostamise kohta. Need juhised annavad võimaluse saada kaunis selge ettekujutuse suvorovlikest sõjalistest õppustest ja nende käigust, kus kõik oli arvestatud sel-

leks, et tutvustada sõdurit ehtsa võitluse olemusega. Teine jagu — „Suuline õpetus sõduritele neile tarvilikest teadmistest“ — nagu selgub pealkirjast, oli määratud alamväelastele. Tõsi, see läkitus ei ole ühtlaselt läbi viidud ja möödaminnes puudutab Suvorov selles ka „teadmisi“, mis on tarvilikud ka komandöridele:

Oma „Suulises õpetuses“ esineb Suvorov omapärase peenetundelise sõjapedagoogina.

Tema teadis, et sõdurid valdavas enamuses ei osanud lugeda ja et seepärast igasugused kirjutamata õpetused palju kergemini nende teadvuseni jõuavad kui kirjutatud juhendid, mis paremal juhul omandatakse allohvitseri või kirjaoskaja seltsimehe sõnade kaudu. Seepärast sõnastaski ta oma õpetuse kokkusurutult ja piltlikult, ilustades seda rahvalike vanasõnade ja kõnekäändudega. Kui vahiparaad lõppes, seisid sõdurid Suvorovi ümber, kes nendega vestles „nende keeli“. Sõdurid kuulasid hinge kinni pidades oma armastatud ülemuse vaimustavaid kõnelusi. Suvorovit ei häirinud see, et tema nõrk hääl ei sobinud nii suurele auditoriumile; ta ei kartnud, et tuule kohin tema sõnad ära matab. Ta teadis, et esimesed read kuulevad teda, peavad meele ja homme lendab tema kõne suust suhu läbi terve armee.

Suvorov ei nimetanud oma meelespeavihikut „Võiduõpetuseks“. Selle pealkirja leiutasid tema austajad, kuid see haarab kõige paremini Suvorovi sõjakunsti olemust. Meile on Suvorovi võiduõpetus kehastatud mitte ainult tema kuulsas meelespeavihikus vaid kogu tema pikaajalises sõjalis-kasvatuslikus tegevuses ja võitluste kogemustes, kõigis tema kirjalikes ja suulistes õpetustes, kõigis tema tiivustavates aforismides.

Sõdurite ja ohvitseride poole pöördudes tutvustas Suvorov neid oma sõjakunsti alustega, selgesti ja lühidalt kirjeldades silmamõõdu, kiiruse ja pealetungi olemust. Taotelles, et „iga sõjamees mõistaks oma manöövrit“, tuletab Suvorov väsimatult meelde seda, et „sõditakse mitte hulgaga, vaid oskusega“, et ainult visa sõjaline väljaõpe varustab sõdurit nende teadmisega, mis temale lahinguväljal annavad tarvilikku enesekindlust. Suvorov õpetab oma sõdureid mitte kartma vaenlase arvulist ülekaalu, sisendab neisse, et vene pealetungi jõu ees „ei saa ükski sõjavägi maailmas vastu pidada“. Ta arendab oma alluvais seltsimehelikkuse-tunnet lahingus ja kohustab üksteist välja aitama: „Jalg jalga tugevdab, käsi kätt kõvendab“, „Ise lange, aga seltsimees too välja“. Suvorov kutsus üles lakkamatult vaenlast tundma õppima, välja uurima, milles on tema tugevad ja milles nõrgad küljed, õpetas võtma vaenlaselt üle tema võitlusviisid ja lööma vaenlast tema enese vahenditega. Nähes ette Prantsusmaaga kokkupõrke võimalust, hoiatab Suvorov oma „Suulises õpetuses“: „On jumalavallatud, kergemeelsed, meeletud prantslased; nemad sõdivad sakslastega ja teistega kolonidenä. Kui meil tuleks sõdida nende vastu, siis on ka meil vaja neid lüüa kolonnidenä“, s. t. kasutada nende lahingukorda.

Olles veendunud, et armee põhiväärtuseks on sõdur, s. t. inimene, sisendab Suvorov seda veenet ka oma alluvaile. „Sõdur on kallis!“

Ohvitseri kohuseks on hoida mehi; reamehe kohus on hoida oma tervist, karastada oma füüsilist jõudu, mida temal läheb tarvis nii sõjaretkel kui ka võitluses. „Kes ei hoia mehi,“ hoiatab Suvorov, „ohvitserile arest, all-

ohvitserile ja jefreitorile vitsu, ja ka sellele vitsu, kes ennast ei hoiä. On teada paljud Suvorovi käskkirjad „tervise hoidmise kohta“ sõjaväes ja tema korraldused sanitaarse olukorra parandamiseks armees.

Erilist hoolt kandis Suvorov alati sõdurite moraalse kasvatuse eest. „Sõdur peab alati olema terve, vapper, tugev, otsustusvõimeline, õiglane, vaga“. Vene sõdur peab vaenlast võitma mitte ainult relvaga, vaid ka moraalse üleolekuga. Püüdes sõdureis välja arendada vene inimese loomupärasest taipu, kuulutas Suvorov ägeda sõja „ei tea'le“. Tema ei võinud taluda vastutus-tundetut „ei tea'd“ ja ta esitas sihilikult oma alluvaile peadmurdvaid küsimusi, nagu: „kui palju kalu on jões“ või „mitu versta on selle täheni“. Vasta, kuidas sa tahad, aga vasta positiivselt. Ja Suvorov rõõmutses, kui keegi vastas, „et selle täheni on kolm suvorovlikku päevateekonda“. Suvorov mõistis valjult hukka igasuguse vaimse laiskuse ja tuimuse, mis avaldub „ei tea's“; sõrmega ähvardades ütles ta: „Ei tea'lt tuleb palju, palju paha!“

Oma alluvate ette seadis Suvorov kangelase kõrge ideaali. Ta peab olema „julge ilma tormakuseta, kiire ilma läbematuseta, aktiivne ilma kergemeelsuseta, alluv ilma alandlikkuseta, ülem ilma upsakuseta, võitja ilma edevuseta, auahne ilma ülbuseta, suursugune ilma kõrkuseta, loomulik ilma kavaluseta, kindel ilma kangekaelsuseta, tagasihoidlik ilma teeskluseta...“

Teades, et õpetus võib ainult siis olla mõjukas, kui ta on kinnitatud isikliku eeskujuga, oli Suvorov ise alati ja kõigis asjus eeskujuks oma sõdureile. Suvorovi lähedus sõdurite massile ei olnud teeseldud; Suvorov elas nendega ühesugust elu. Hädaohtlikel silmapilku-

del olid sõdurid harjunud nägema teda eneste lähedal. Nemad uskusid seda, „sõdur on talle kallim kui ta ise“. Nad mäletasid, kuidas ta Poolas käis õhukeses linases kitlis seni, kuni sõdureile ei olnud kohale toodud ja välja jagatud talvriietus. Nad teadsid, et ta hoolitseb alati nende eest: „Tema ei maga, kui meie oleme uinunud“.

Võitmatuse aupaiste, mis ümbritses Suvorovit kui väejuhti, ja sõjaväe piiritu usaldus andsid Suvorovi õpetustele vastupandamatu jõu.

Suvorovi sõjalis-kasvatuslikud põhimõtted levisid laialt Vene armees.

Katariina II surmaga muutus kõik järsku. Troonile astus tema poeg Paul. Paul I vihkas oma ema, ei võtnud tema valitsemise ajal osa riigivalitsemisest ja suhtus vaenulikult kõikidesse, kes tema valitsemise ajal tähtsale kohale tõusid. Suvorov oli üks neist. Friedrich II austajana hakkas Paul otsekohe Vene armeed Preisi eeskujul ümber kujundama. Puhusid ammu möödunud aegade tuuled. Seati uuesti sisse preisi kord, preisi määrustikud, ehamugav preisi munder. Roogiti välja kõik Rumjantsevi, Potjomkini ja Suvorovi sõjalised uuendused. Võidukas Vene armee, kes oli omandanud kustumatu kuulsuse oma lippudele võitlustes Kaguli, Otšakovi, Rõmniki ja Izmaili juures, õpetati ümber paraadide jaoks.

Tundes salajast vaenulikkust Suvorovi vastu, Paul I siiski ei leidnud võimaliku olevat teda otsekohe armeest kõrvaldada: liiga kuulsad olid Suvorovi võidud, liiga sügav sõjavägede armastus tema vastu. Paul katsus esialgu Suvorovit taltsutada, teda kohandada ja teha temast oma mõttetute ettekirjutuste täitja. „Vii

o m a d m i n u korra juurde“, kirjutas ta Suvoróvile. Kuid Suvorov oli „mitte sakslane, vaid sündinud vene-lane“. Ta teadis, et „venelased on preislasi alati löö-nud“, ja küsis nõutult: „Mida siin siis üle võtta on?“ Lõpuks ta oli ju S u v o r o v. Tema ei tahtnud ega suutnud tsaari tujudele alluda. Pauli uuendused solvasid teda kui vene inimest ja vene väejuhti.

Suvorovi kokkupõrge Paul I-ga on dramaatiline lehe-külg mitte ainult Suvorovi elus, vaid ka Vene ajaloos: see ei ole mitte ainult geniaalse isiku kahevõitlus jabura isemeelsusega, vaid ka vene rahvusliku sõjakooli kokku-põrge temale võõraste ja vaenulike vooludega. See oli selle vastuvaidlematuks tõenduseks, et suvorovlik oskus võita võis olla arusaadav ainult nendele, kes nagu Suvo-rovgi olid seesmiselt seotud oma rahvaga, tema ajaloo ja kultuuri sajanditepikkuse traditsioonidega. Suvorov nägi, kuidas kõik see, mille eest ta võitles kogu eluaja, muutus mitte millekski Pauli paraadiväljaku rutiinis kinni olevate inimeste käes. Tema sõjapidamiseviisi põhiseisukohad, mis olid lahingute tulega proovitud ja vene sõjasangarite verega pühitsetud, vahetati ümber Preisi sõjamäärustiku kuivade skeemide vastu, mis tõl-gitud „saksa-vene keelde“. Sõdur-inimene, keda Suvo-rov kasvatas niisuguse armastusega, muudetakse sõdur-nukuks; range distsipliin — „võidu ema“ — mandub „kepitüranniaks“; „manöövri tundmine“ tõrjutakse välja sõduri teadvusest ja asendatakse pimesi ning ilma vastutuseta sõnakuulmisega. Ja kõik see sündis sel ajal, kui Suvorovi sõjakunsti seesmine üleolek võõra sõja-pidamise-viisi välistest vormidest oli silmanähtav mitte ainult Suvorovile enesele, vaid ka paljudele välismaa-lastele. Suvorov teadis seda. Ta ei saanud nõustuda

säärase vägivallaga Vene armee kallal. Kuid ta ei saanud sellele kurjale vastu töötada ja eelistas seepärast erruminekut ja pagendamist.

6. veebruaril 1797 avaldati vahiparaadil tsaari käskkiri: „Feldmarssal krahv Suvorov pöördus keiserliku kõrguse poole avaldusega, et kuna sõda ei ole, ei ole temal midagi teha; sellise arvamuse avaldamise eest vallandatakse ta teenistusest.“

Märtsi lõpul, pärast armee üleandmist, sõitis feldmarssal oma mõisa Grodno kubermangus Kobrinis. Seal tabas Suvorovit teine käskkiri, mis kirjutab temale ette ümber asuda oma külla Kontšanskojessa Novgorodi kubermangus kohaliku Borovitši linnapealiku järelvalve alla. Viimasel oli lubatud „tarviduse korral nõuda abi igasuguselt ametivõimult“. Seda näis olevat veel vähe, ja Kontšanskojessa saadeti keegi kollegia-nõunik Nikoley Suvorovit spioonima.

Igavalt venisid piinavad üksiklase-päevad maakolkas. Igavusest ja soovist liikuda mängis Suvorov küla lastega „kossi“. Kogu feldmarssali kirjavahetus avati, kuid siiski olid kirjad ja ajalehed temale lohutuseks; olid need ju talle ainsaks ühendusvahendiks välismaailmaga. Ta jälgis ajalehtedest teraselt noore Napoleon Bonapart'i sõjalist edu. „Poisike sammub kaugele! Aeg oleks teda peatada!“ Sõjalised plaanid tekivad ja valmivad põlualuse feldmarssali peas.

VI

Suvorov veetis üksinda oma pagulaspäevi Kontšanskojes, kui Venemaa ühes Austria, Inglismaa, Türgimaa ja Neapeliga astus koalitsiooni Prantsus-

maa vastu. Austria ja Itaalia valduste vallutamine Prantsuse sõjavägede poolt sisendas hirmu Euroopa monarhistlikesse valitsustesse. Austria üksi omade jõududega ei suutnud Prantsusmaale vastu panna. Inglismaa pakkus koalitsioonile rahalist abi; Austria ja Venemaa kohustusid välja panema 320 000-mehelise armee, millest üks osa pidi liikuma Prantsusmaa piirile ja teine osa asuma Itaaliat puhastama. Liitlaste sõjavägede ülemjuhatajaks oli alguses määratud Austria ertshertzog Joseph, kuid Inglismaa pealekäimisel pöördus Austria ise Paul I poole palvega määrata selle koha peale „mehisuse ja kangelastegude poolest kuulus“ väejuht Suvorov.

6. veebruaril 1799 saabus Paul I tiibadjutant Tolbuhhin Kontšanskojesse tsaari reskriptiga. Paul kutsus Suvorovi Peterburi: „Tund — asju korraldada, teine — teele asuda“, ja Suvorov sõitis järgmisel päeval pealinna.

Tsaar võttis Suvorovi vastu allakriipsutatud lahkusega. „Pea sõda omamoodi, nii kuidas oskad“, ütles tsaar seejuures, sõندانamata suurele väejuhile soovitada omi strateegilisi kaalutlusi. Kuid samas pani tsaar tema juurde eriliseks järelevaatajaks kindral Hermani ülesandega „pidurdada loorberite all halliks läinud sõjamehe hoogu ja vaprust“.

Ees ootas Suvorovit veel rängem eestkost.

Kohe pärast Suvorovi Viini saabumist hakkas Austria õue-sõjanõukogu temale oma sõjaplaane peale sundima. „Mina alustan sõjaretke Adda jõest üleminekuga ja lõpetan seal, kus see on jumalale meelepärane“, ütles Suvorov, sellega tagasi lükates austerlaste poolt temale esitatud plaani, mille järgi sõjategevus oli kavatsatud

*Plas: Vagabond ja vanamees!
Vihane P. reskript!*

ainult kuni Adda jõeni. Siiski nõuti temalt, et ta teataks kõigist oma kavatsustest Viini esialgseks teadmiseks ja heakskiitmiseks. Kuigi Suvorov oli ülendatud Austria feldmarssaliks, püüdis õue-sõjanõukogu piirata ja kitsendada tema võimupiire. Kogu armee majanduslik ala oli eraldatud ja usaldatud Austria feldmarssali Melasi hoolde.

3. aprillil saabus Suvorov Veronasse. Itaallased tervitasid teda vaimustatult. Kogu öö olid tänavad täis inimesi; taevas helendas ilutulestikust ja mitmevärvilistest rakettidest. Armeed peakorter asus sõjaretke algul Valeggio linnas. Siia saabusid ešelonide kaupa Vene sõjaväge, siit algas ta pealetung.

Liitlaste sõjaväed olid jagatud kolme kolonni: kaks Austria ja üks Vene kolonn. Kõigi kolonnide ees liikusid Doni kasakad. Sega-eelväge juhatas Austria kindral Kraey, kes oli hiljuti Magniano juures võitnud prantslasi. Eelvägede eelsalk koosnes eranditult Vene sõjavägedest P. I. Bagrationi juhtimisel. Nagu Izmaili ründamise ajal oli Suvorovi „paremaks käeks“ Kutuzov, nii oli kogu 1799 aasta sõjaretke kestes tema „paremaks käeks“ Bagration — „minu Bagration“, Suvorovi enese sõnade järgi.

Esimese punktina vallutati pealetungil kindlustatud Brescia linn. Linna prantsuse garnison andis alla juba tormijookšule ettevalmistusi nähes (10. aprillil).

Verine lahing Adda jõe kallastel lõppes ühendatud armee võiduga. Suvorov hindas seda võitu eriti just sellepärast, et see oli saavutatud andeka ning vilunud kindral Moreau üle, kes oli äsja määratud Prantsuse vägede ülemjuhatajaks. Suvorov ütles alati, et „kerged võidud ei meelita venelase südant“. Nüüd, lahinguks

valmistudes, ütles ta: „Vähe kuulsust oleks šarlatani purustamisest; loorberid, mis me Moreau'lt röövime, öitsevad ja haljendavad paremini“.

Võit Cassano juures Adda jõel avas Suvorovile tee Lombardia pealinna Milaanosse. Kahenädalase eduka pealetungi järel oli kogu Lombardia Suvorovi poolt prantslastest vabastatud. „Näib“, kirjutab üks Itaalia sõjaretkest osavõtja, „asi läheb kiiresti ja hästi, s. o. mitte saksaviisi, vaid veneviisi, või veel paremini öeldud: suvorovlikult“. Liitlaste edust tiivustatud elanikkond võttis ise relvad kätte ja alustas rahvasõda.

Adda jõe juurest eemale tõrjutud, võttis Moreau uue positsiooni Tanaro jõel, kust ta pärast ebaõnnestunud pealetungi-katset taandus Genuasse. Suvorov kasutas seda aega ja läks Piemonte pealinna Torinosse (15. mail).

Kuuldused kavatsetavast Moreau armee ühinemisest Macdonaldi armeelega Tortona kindluse juures Po jõe paremal kaldal sundisid Suvorovit vaenlase kavatsusest ette jõudma. Väljudes Torinost tõttab Suvorov Macdonaldile vastu. 3. juunil avaldas ta ühendatud armeele käskkirja. Selles kirjeldatakse võitu kui midagi otsustatut, kahtlematut: „Rünnakul mitte peatuda. Kui vaenlane on löödud ja purustatud, siis kohe teda jälitada, et temale mitte aega anda end koguda ja korraldada. Kui vaenlane alistub, siis teda säästa ja ainult käskida relvad maha panna. Rünnaku ajal kisendada, et vaenlane alistuks... Mitte midagi säästa; mitte vaadata raskustele; jälitada vaenlast päeval ja ööl seni, kuni ta on alistunud või hävitatud“.

Ühendatud vägede poolt sooritatud kiirmarss oli erakordne isegi Suvorovi praktikas. Ööpäeva jooksul (4. juuni õhtust kuni 5. juuni õhtuni) käidi ära 45

Plas: Moreau
võitluse käigus

versta. Teated sellest, et Macdonald on juba rünnanud Austria kindrali Otto 6000-mehelist väeosa ja paisanud selle Tidone jõe taha, sundisid Suvorovit veel enne koitu äratama sõjaväe, et jätkata teed. 6. juunil kell 10 hommikul jõudsid liitlased Stradella juurde, kuid siin oodatava puhkuse asemel tuli peatumatult edasi liikuda, sest et Macdonald oli Tidonel uuesti atakeerinud Otto vägesid. Suvorov ise oli kogu aja sõjaväe juures, julgustas mahajäävaid ja äratas neis sõjamehe ja rahvuslikku autunnet sõnadega: „Teie olete imevägilased! Teie olete sangarid! Teie olete venelased!“ Peale selle soovides sõdurite tähelepanu nende kehaliselt väsimuselt kõrvale juhtida, käskis Suvorov neid ära õppida kaksteist prantsuskeelset sõna. Kui ridades oli väsimust märgata, pidid komandörid need vene tähtedega paberile kirjutatud sõnad kõvasti ette lugema ja sõdurid neid siis kordama.

Suvorov jõudis Tidone juurde just sel momendil, kui Macdonald Otto vägesid ümber haarata ähvardas. Doni kasakad tormasid ootamatult prantslaste peale ja alustasid ägedat võitlust. Neile järele jõudnud Vene eelväe osad läksid otsekohe üle rünnakule, hoolimata sellest, et nad 36 tunniga olid 80 versta ära käinud, Bagration, nähes oma vägede äärmist väsimust, palus rünnaku edasi lükata, kuni teised järele jõuavad, sest muidu ei ole roodudes neljakümmet meestki. „Macdonaldil ei ole kahtkümmetki“ sosistas temale julgustavalt Suvorov ja, mitte tahtes aega kaotada, käskis lehvivate lippudega, muusika ja trummipõrinaga vaenlast atakeerida. Jällegi osutusid õigeks Suvorovi sõnad: „Vaenlane ei tea meid oodata, arvab meid olevat saja versta taga või veel kaugemal, kahe- kolmesaja versta taga, —

korraga meie nende kukil... Pea hakkab tal pööritama..." Nii ka juhtus. Macdonald lootis Otto nõrga sõjaväe purustada ilma raskusteta, kuid selle asemel sattus Suvorovi enesega silm silma vastu. 38 500-meelisest Macdonaldi armeest oli Tidonel ainult 22 tuhat meest. Ülejäänud kaks diviisi olid alles teel. Kavatsusega ühendada kõik oma väed taganes Macdonald 7 versta Trebbia jõe, kavatsedes 8. juunil rünnata Suvorovit. Kuid päev enne 8. juunit paiskusid Vene ja Austria vägede peajõud (22 tuhat) Macdonaldi peale. Sõjaväe dispositioon (lahingukäsus) oli ette kirjutatud sõjaretk kuni Nure jõeni, teiste sõnadega: 13 versta vaenlase asukohast kaugemale. Dispositioon lõppes sõnadega: „Mitte tarvitada komandot seis; see pole õppus, vaid lahing; lahingus aga: ründa, raiu, torka, hurraa; trummid, muusika“. Eelseisva võitluse tähtsamad kohad usaldati Vene vägedele.

Lahing Trebbia jõel puhkes kell kaks päeval. Õhtuks kogunesid kõik Macdonaldi väed lahinguväljale, aga sellest hoolimata läks liitlastel öö saabudes korda prantslasi jõe paremale kaldale paisata.

Hommikul puhkes võitlus uuesti kahekordse ägedusega. Mitu korda kaldus ülekaal vaenlase poole. Võitluste jooksul juhtus mitu iseloomulikku episoodi, mis näitavad, et Suvorov ka lahinguolukorras jäi väga peenetundeliseks sõjaliseks kasvatajaks-psühholoogiks.

Ülekaalukate Prantsuse vägede survele pidasid jala- väekindral Rosenbergi väed vaevalt-vaevalt vastu. Rosenberg ratsutas Suvorovi juurde ettepanekuga, et mõistlik oleks alustada taganemist.

Suvorov puhkas sel momendil, lamades ühe suure kivi juures.

*Blas. Suvorov
võitluses väged*

„Kas suudate seda kivi paigast liigutada?“ küsis Suvorov Rosenbergilt. „Ei suuda? Samuti ei saa ka venelased taganeda.“

Kohe pärast Rosenbergi saabus Bagration. Ta teatas Suvorovile, et vaenlane on veel tugev, kuid tema, Bagrationi väed on äärmiselt väsinud. Erutunud Suvorov sõitis ise vägede juurde.

Temale liikus vastu üks pataljon korratult taganedes. Nende kohale jõudes pööras Suvorov järsku hobuse ümber ja kihutas jooksjate ees kisendades: „Vii eksiteele! Peta paremini vaenlast!“ Ja siis võimsa komandoga „seis!“ peatas pataljoni ja viis selle ise tagasi rünnakule. Suvorov ei lubanud, et hirmutunne kõigutaks tema sõjaväe moraali ja poetaks sõdureisse kahtluse idusid oma jõusse. Kisaga „Vii eksiteele!“ ta pani enesekindluse kaotanud sõdurid uskuma seda, et nemad ei põgenenud, vaid teostasid mingisugust kavalat manöövrit.

Samasugune vaimustav toime oli ka tema ilmumisel surmani väsinud Bagrationi vägede keskele. Suvorovi vana veteraan jutustas: „... äkki kõik muutus ümber; kõik elavnes; kõik hakkas liikuma; püssid hakkasid laskma; mürises kiirtuli; trummid hakkasid põrisema; kuskilt tuli inimestele jõudu“.

Suvorov ise ei kaotanud kunagi usku võidusse. Kui Melas temalt küsis, kuhu kästakse taganeda, vastas Suvorov: „Piacenzasse“. See tähendas: edasi minna, sest et tee Piacenzasse oli Melast ründavate Prantsuse sõjavägede poolt suletud.

Õhtuks vaibusid võitlused. Suvorov soovis oma alluvaile võidu puhul õnne, kavatsedes järgmisel päeval võitlust jätkata. Kuid saabuvat ööd kasutades taganes

otsustavaks momendiks. Õhtul pistsid prantslased põgenema, kandes suuri kaotusi.

Suvorov ise oli kogu aja võitlejate juures, kord kõrvetavast kuumusest nõrkevaid sõdureid julgustades, kord neid rünnakuil juhtides.

Mõni päev pärast Novi lahingut langes ka Tortonai kindlus. Kindluse komandant alistus kõige garnisoniga, ootamata rünnaku algust.

Neli kuud kulus Suvorovil kogu Põhja-Itaalia puhastamiseks prantslastest. Tema nimi oli kuulus kogu Euroopas. Isegi vaenlased pidasid Suvorovist lugu. Tema kiirmarssi Torinost Tidone ja Trebbia jõeni hindas Moreau kui sõjakunsti kõrgeimat saavutust“. Lisaks Itaalia sõjaretke eest saadud rohkearvulistele autasudele sai Suvorov veel Itaalia vürsti tiitli.

Austria õue-sõjanõukogu, kes kogu 1799. a. Itaalia kampaania jooksul Suvorovile ainult kaikaid kodaraisse pildus, ei olnud Vene sõjavägede edaspidisest Põhja-Itaalias viibimisest enam huvitatud. Viinis oli koostatud uus sõjaliste operatsioonide plaan, mille järgi Suvorov pidi siirduma Šveitsi, ühinema seal Zürichi juures asuva A. M. Rimski-Korssakovi vene korpusega ja sealt Franche-Comté kaudu tungima Prantsusmaale. Vene korpusel seisid Šveitsis ees rasked võitlused tugeva Prantsuse armeega Masséna juhatusel. „Võitude lemmiklaps“, nagu teda Napoleon nimetas, otsustavalt julge ja andekas väejuht Masséna asus Šveitsis, kuigi pikaks venitatud, kuid soodsal positsioonil ja tal oli lip-pude all üle 50 000 mehe. Liitlaste vägesid oli arvult palju vähem kui prantslasi ja nad olid üksteisest kaugele laiali pillatud. Suvorov ei kiitnud heaks temale pealesunnitud kava, olles veendunud, et esmajärje-

korras oleks tarvis kinnitada Itaalias saavutatud võitude vili. Pealegi leidis ta, et Vene armee ei ole võitlusteks mägisel maastikul ette valmistatud ega selleks küllaldaselt varustatud. Suvorovi Šveitsi saabumist ära ootamata viis Austria ertshertsog Karl ometi suurema osa oma vägedest sealt välja. Rimski-Korssakov, olles sunnitud 200-verstalise liini kaitsmise enda peale võtma, oli liitlaste poolt saatuse hooleks jäetud. „Masséna ei oota meid ära ja tungib Korssakovile peale“, kirjutas ärritatud Suvorov, ja tema kartused läksid täide.

Tuli võimalikult kiiresti abistada Rimski-Korssakovi. 30. augustil väljus Suvorov Tortonast ja 5 päeva 150 versta ära käies saabus Taverno külasse Šveitsi-Alpide jalamil. Viis päeva seisid Vene väed Tavernos, oodates austerlaste poolt lubatud toiduaineid ja 1500 muula raskete kandamite vedamiseks. Ootamisega kulus palju kallist aega. Mitme päeva pärast saatis lõpuks Melas 650 muula. Seda oli vähe. Tuli kasutada kasakate hobuseid ja muuta ligi poolteist tuhat kasakat jalameheks. Suvorov oli austerlastele pahane ja kirjutas Austria keisrile: „Otsustava tähtsusega paremused, mida annab kiire ja hoogne pealetung edaspidistele sõjalis-tele operatsioonidele, on käest ära mängitud“.

Sunnitud peatus Tavernos mõjus halvasti ka sõjavägedesse. „Siin just avanesid meile,“ seletas hiljem üks sellest sõjaretkest osavõtja, „kogu katmatuses saksa ülbused ja õue-sõjanõukogu ning Austria hoovkonna intriigid, sest meie liitlased, meelitades meid siia metsikusse ja peaaegu läbipääsmatusse maanurka, lubasid ja pidid omalt poolt igati kergendama meie olukorda.“

Austerlased mitte ainult ei kergendanud Suvorovi

armeel Šveitsi-Alpidest üleminekut, vaid olid ka süüdi kõigis Vene sõjaväele seejuures osaks saanud hädades. Kohalike olude kohta täpseid andmeid omamata tuli Suvorovil tahes-tahtmata ajada läbi austerlastelt saadud puudulike teatmetega. Nende poolt oli välja töötatud ka maršruut, mis oleks Vene sõjaväele peaaegu saanud lõksuks.

Kolmest võimalikust teest Vene vägede ühinemiseks Rimski-Korssakovi korpusega valis Suvorov lühima: tee läbi St.-Gotthardi. Kahe teise teega võrreldes oli sellel teel kaks paremust: esiteks võimaldas see Suvorovil minna otse vaenlase tiivale ja tagalasse; teiseks oli see tublisti raskem, kui tee üle St.-Bernhardi või Como järve kaudu, ja seepärast võisid prantslased venelasi sellest küljest kõige vähem oodata. Suvorovi ja Šveitsi jäänud väheste Austria sõjavägede ühinemise kohaks oli määratud Schwyz.

10. septembril 1799 algas Suvorovi legendaarne Šveitsi sõjaretk. Selle ainulaadse kangelasteoga kirjutas Suvorov uue kuulsa lehekülje Vene sõjaväe sangarlike vägitegade ajaraamatusse.

Kaks prantsuse brigaadi kindral Lecourbe'i juhatuse all asus St.-Gotthardis. St.-Gotthardi frontaalse ründamise edu kindlustamiseks saatis Suvorov Bagrationi eelväed ja Rosenbergi korpuse vaenlase positsioonidest mööda.

Otsest, kuid vaevalt läbitavat teed mööda liikus Suvorov ise ühes 18 000 võitluskaaslasega. Mäkke tõusmine oli väga raske. Puhus vinge tuul ja valas vihma. Kuid sellest hoolimata läksid läbimärjad ja külmast lõdisevad Suvorovi „ime-vägilased“ oma harjunud samuga. Läksid kolm päeva. Kaheksateistkümmend kilo-

meetrit jäi selja taha. Silme ees tõusis kõrgele St.-Gott-
hardi mäetipp.

13. septembril käskis Suvorov rünnata St.-Gotthardi. Ülesanne näis peaaegu teostamatu, kuid Suvorov oli harjunud uskuma oma „vägimeestesse“. Prantslased avasid oma kõrgelt juurdepääsmatult positsioonilt tule. Venelastel ei olnud end kuhugi peita. Tuli kogu aeg vaenlase silma all pikkamööda, kuid visalt ja ennast-salgavalt liikuda kõrgemale.

Eesliinidelt taganema sunnitud vaenlane peatus mäe-
tipul ja kaitses end meeletult. Kaks korda löid prantslased venelaste julged atakid tagasi. Suvorovlaste kaotused olid suured. Ligi 1200 meest löödi reast välja. I õpuks, kella 4 paiku pärast lõunat, viis Suvorov oma sõjaväe kolmandat korda pealetungile. Akki külvasid vene kuulid ülevalt prantslased üle. See oli Bagrationi väesalk, kes vaenlasest oli mööda läinud ja lõi teda tiivalt, tekitades oma ootamatu ilmumisega prantslaste ridades suure segaduse. Venelased vallutasid St.-Gott-
hardi mäetipu.

Puhkus oli lühike; õieti ei olnud see puhkus, vaid hingetagasiõmbamine. Samal õhtul hakkasid nad alla Reussi orgu laskuma. Hospentali küla ees katsus Lecourbe uuesti Suvorovit peatada. Samal ajal läks Lecourbe'i selja taha jõudnud Rosenbergil korda prants-
lasi koomale suruda ja vallutada Urserni küla. Sellest kuulda saanud, hakkas Lecourbe kiiresti taganema. Venelased jälitaskid teda.

Järgmisel hommikul ühines Suvorov Rosenbergi kor-
pusega ja liikus Reussi paremat kallast mööda ülekäigu juurde, mida kohalikud elanikud kutsusid „Kuradi sillaks“.

Urserni külast ühe versta kaugusel sulgesid Suvorovile tee järsud hiiglakaljud, mille jalameid uhtsid tormised mäejõe veed. Tee kadus kunstlikku, umbes 80 sammu pikkusesse läbikäiku, nn. „Urserni auku“. See oli nii kitsas, et sealt hobune koormaga vaevalt läbi pääses. Vaevalt said esimesed sõdurid selle tunneli teises otsas nähtavale ilmuda, kui neile langes kartetši- ja kuu- lide rahe. Kohe „august“ väljudes läks tee ümber mäe, ja Kuradi sillale laskus järsult üle Reussi jõe viiv kivist võlvkaar. All 75 m sügavuses tormas vahutav jõgi. Prantslaste väeosa valvas Urserni tunnelist väljapääsu. Kaks prantslaste pataljoni asus silla taga. Hoolimata vaenlase ägedast tulistamisest oli vaja Urserni tunne- list välja pääseda, minna Kuradi silla kaudu üle Reussi jõe, vasakut kallast pidi minna teise sillani ja seda kaudu tagasi Reussi paremale kaldale, et siis jätkata ettenähtud maršruuti.

Suvorov saatis polkovnik Trubnikovi 300-mehelise väeosaga ja major Trevogini 200 kütiga Urserni auku tiibama. Esimesel läks korda ronida peaaegu pütlöödis tõusvatele päljastele kaljudele ning läheneda „august“ väljapääsu kaitsvale prantslaste väesalgale külje pealt. Teine laskus jõe, läks rinnuni vees olles jalgsi läbi jõe ja, roninud jõe vasakule kaldale, ilmus ootamatult Betz- bergi mäele, ähvardades Kuradi silda kaitsvaid prants- laste pataljone rünnata selja tagant. Prantslased purus- tasid osaliselt silla, lakkasid teda kaitsmast, laskusid jõe kaldale ja jätkasid sealt venelaste tulistamist. Iga sammu maa eest tuli Suvorovi „ime-kangelastel“ vöi- delda. Lõhuti tee ääres seisev vahiputka, sellest saadud materjaliga parandati prantslaste poolt purustatud silla osa ja hakati kiiresti jõest üle minema.

Võitlus Kuradi silla pärast lõppes 14. septembril kell 5 p. l. Prantslased ei pidanud venelaste julgele pealetungile vastu. Lecourbe katsus veel kord Schächeni juures peatada Suvorovi pealetungi, avaldades vastupanu Schächeni orus. Schächeni jõe Reussi jõkke suubumise kohal prantslaste vastupanu murti ja venelased jõudsid Altdorfi. Siin leiti vaenlase ladu vähese toiduainete tagavaraga. Suvorov käskis igale sõdurile jagada 3 kamalutäit jahu ja natuke kuivikuid. Et suvorovlaste voor oli maha jäänud, siis olid nälginud sõdurid rõõmsad sellegi üle.

Altdorfis selgus, et seal ei ole üldse mingisugust teed Schwyzi. Ühendus Schwyziga veeteed mööda Luzerni järve kaudu aga oli võimatu, sest seal liikusid prantsuse laevad. Vaja oli aga maksku mis maksab kiiremini omadega ühineda. Vene vägede Alpide ületamisest kuulda saades võis Masséna Rimski-Korssakovi korpuse hävitada. Samuti hakkasid Suvorovi väed tundma teravat puudust toiduainetest ja lahinguvarustusest. Siis otsustas Suvorov minna üle Rostocki mäeaheliku, mis lahutab Schächeni orgu Mutteni orust. Esimest ning ainsat korda ajaloos pidi terve armee minema mööda peaaegu läbipääsmatut jalgrada.

16. septembril vara hommikul hakkasid suvorovlased märke üles ronima. „See näis olevat kõrgeim mägi ümbruses,“ meenutab üks sangarlikust Rostocki rännakust osavõtnud Suvorovi sõdur. Järsku ja kitsast jalgrada mööda hanereas roniti libisedes. Külma udu tungis üdini. Märjad riided takistasid liikumist. Tuli ettevaatlikult arvestada iga sammu, sest et vähemgi ettevaatamatus võis maksta elu. Aeglaselt-aeglaselt roniti ja neeti „piinavat mäge“. Hobused ja muulad sõjariistade

ja moonakoormate all komistasid ning kukkusid tihti, inimesi kuristikku kaasa kiskudes. Mäest alla laskumine pärast terve päeva kestnud vihma oli veel raskem ja hädaohtlikum, kui märke tõusmine.

Altdorfist Muttenisse on umbes 15 km, ja tervelt 12 tundi kulus Bagrationi eelvägedel selle maa ärakäimiseks! „Kui eelvägede esimene ots jõudis juba Muttenisse, ei olnud tagumised veel paigastki liikunud“, kirjutab selle ainulaadse sõjakäigu historik. „Kogu tee Altdorfist Muttenini oli kui ühekaupa mööda neid hirmsaid järsakuid ronivate inimeste ja kandamite katkestamatu niit“. Kaks päeva kulus Suvorovi sõjaväel selleks rännakuks. Kandamite voor jõudis Muttenisse alles 19. septembril.

Suvorov ise läks üle Rostocki koos esimeste väeosadega. Masendav teade ootas teda Muttenis. Masséna oli rünnanud Rimski-Korssakovi korpust ja purustanud selle Zürichi juures. Hotze väeosa oli purustatud Linti juures. Jelatšitši väesalk oli taganenud Reini poole. Masséna koondab oma vägesid Schwyzi juurde, ähvardades Suvorovi sisse piirata.

Schwyzi minna tähendas saata kindlasse surma 15 000 surmani väsinud, pool-alasti ja peaaegu relvadeta meest, kellel oli küll meelegendust, kuid kes olid võimetud võitlema Masséna 50 000-mehelise värske armee vastu.

Naisfrantsiskaanlaste kloostri kongis, kus asus Vene armee peakorter, kutsus Suvorov 18. septembril kokku sõjanõukogu. Sõjanõukogu koosolekule olid kutsutud kõik kindralid ja sõjaliste annete ning kogemuste poolest silmapaistvamad polkovnikud. Suvorov võttis neid vastu kõigi aumärkidega ehitud, täielikus feldmarssali-univormis. Ta oli väga ärritatud. Bagration ei olnud

teda veel niisugusena näinud: „See ei olnud enam see Aleksandr Vassiljevitsš, kes lahinguis sõdurite ridade vahel suure ennastsalgavuse ja kotkakiirusega viis neid võitlusse või lihtsalt sõjaretke ajal lõbusate jutustustega pani igauht teda südamest armastama. Ei! See oli juba üliinimene, geenius; ta oli täiesti muutunud!“ Väikese kõhna vanakesena näis ta üllana ja oma kasvust suuremana. Tulises piltlikus kõnes ta kirjeldas koosoli-jaile Vene armee seisukorra traagilisust. Kõik viletsused, raskused, puudused ja vägiteod olid asjatud. Viiepäevase sunnitud peatuse tõttu Tavernos oli purustatud kogu operatsiooni plaan. Venelased seisavad silm silma vastu reetmisega, „mitte truudusemurdmisega, vaid selge, puhta reetmisega, mitte rumalusest tuleneva, vaid aruka ja ettearvestatud reetmisega“. Ja reetureiks osutuvad liitlased — austerlased. Abi pole kuskilt loota. Võib toetuda ainult Vene sõjaväe suurele vaprusele ja ennastsalgavusele. „See üksi on meile jäänud,“ lõpetas Suvorov oma kõne. „Meil seisavad ees väga suured, enneolematud raskused. Meie oleme kuristiku äärel, kuid meie oleme venelased!..“

Ja nagu kord Izmail'e all, kostis suure väejuhi sütitavaile sõnadele vastuseks väimustav tõotus: võita või surra, kuid surra kuulsusrikkalt.

Sõjanõukogu otsustas liikuda kirdesse, Glaruse peale. Rosenbergile usaldati taganemise katmine, peatades Masséna võimsat survet Bagrationil seisis ees mitte kergem ülesanne: võitlustega Vene armeele teed rajada Glarusesse, kus asusid Molitori diviisid. Nii järelvägi kui ka eelvägi täitsid oma ülesanded auga. Järelvägi mitte ainult ei võtnud endale kogu Masséna tiibhaarde löögi, vaid lõi ka kahe päeva jooksul Mutteni orus edu-

kalt tagasi vaenlase visad pealetungid ja lõpuks kihutas vaenlase Schwyzi, saades trofeesid. Eelvägi lõi prantslased Glarusest välja, kuhu 20. septembril jõudis ka Suvorov ülejäänud armee osaga. Suvorovi lootus kohata Glaruses Linkeni austerlaste väesalka ei täitunud; see oli taandunud Ilanzi.

Ööl vastu 24. septembrit Glarusest väljudes pöördus Vene armee lõunasse. Kolmandat korda seisis venelaste silme ees kõrge mäeahelik: hirmutav jäätunud Ringenkopf. Sinna ülesronimine oli veel raskem kui Rostockile. Hobused hukkusid. Polnud mingisugust võimalust vedada pakke ja suurtükke; need tuli pilduda kuristikku. Lumetuisk mattis kinni venelaste nii suure vaevaga rajatud tee. Suvorov ise sõitis hobusel vanas vihmamantlis, piinatud palavikust, kuid vapper nagu alati. Ta naljatas sõduritega ja ümises laulda, et luua oma armastatud „vennastele“ rõõmsamat meeleolu. Kaks tugevat kasakat juhtis valjaidpidi ettevaatlikult ja hoolitsevalt tema hobust.

Seekord juhtis järelväge Bagration. Vaenlane oli kogu aja venelaste kannul. Bagrationil ei olnud suurtükiväge ega padruneid. Meeleheitlike täägi-kontratakkidega lõi ta tagasi pealetikkuva vaenlase ja sundis teda lõpuks jälitamise lõpetama.

Oktoobrikuu rajuilмага ja kiilasjäaga oli Ringenkopfilt Panikse külla allalaskumine iseäranis hädaohtlik. Kuid see-eest ootasid ees puhkus, laagri lõkketuli, soe toit ja südames — uhke teadvus, et „venelane ei ole argpüks“, et tema jaoks ei ole takistusi, et tema läheb läbi igalt poolt.

Nii lõppes Suvorovi Šveitsi sõjaretk, mis on tema kuulsuse krooniks. Tema nimi muutub peaaegu legen-

daarseks. Teda ülistati mitte ainult kui Vene armee „võidumeest“, vaid ka kui looduse võitjat. Paul I andis talle „kõrgeima aukraadi“: kõigi Venemaa sõjavägede generalissimuse aunimetuse.

Šveitsi sõjaretkega täiendas ja rikastas Suvorov oma „Võiduõpetust“ uue mõistega: taganemine kui aktiivse kaitse vahend. Kuid selle mõiste Suvorovi „Võiduõpetusse“ sisseviimine ei muuda sugugi meie arusaamist temast kui „kindralist Edasi“.

Suvorov põlgas alati passiivset „retiraadi“ (taganemist). „Mingisugustest retiraadidest ei tule jalaväes ja ratsaväes mõeldagi“, kirjutas ta 1796. a. „Võiduõpetuses“, 1799. aastal Itaalias, käskides Bagrationil õpetada Austria sõjaväele suvorovlikke lahinguvõtteid, meenutas Suvorov: „Kuid retiraadid võõrutage ära“.

Nii viisi toimides taotles Suvorov sõjalis-kasvatuslikku eesmärki.

„Samm tagasi — surm,“ ütles ta, „kaks, kolm ja kümme sammu edasi — luban“.

Kuid väejuhi „silvamõõt“ ütles temale, et „kõik operatsioonid on omavahel erinevad“. Suvorov arvestas, et sõdureid ei ole tarvis taganema õpetada, kuid ta sai väga hästi aru, et väejuht peab oskama mitte ainult peale tungida, vaid ka taganeda, kui seda nõuab „silvamõõt“. Oma isikliku ülestunnistuse järgi oli ta sunnitud vahel tagasi vaatama, aga mitte selleks, et põgeneda, vaid selleks, et peale tungida.

Kaitse ja taganemine on Suvorovi sõjakunstis ainult ajutised abinõud elavjõu ja armee võitlusvõime säilitamise huvides. „Selles seisabki sõjakunst, et õigel ajal ilma kaotusteta taganeda“, kirjutas Suvorov ühes oma õpetuses. „Mahajäetud seisukohta võib uuesti valla-

tada, inimeste kaotus aga on asendamatu. Sageli on üks mees kallim kui mahajaätav koht.“

Juhtumeil, kui Suvorov ja suvorovlased siirdusid kaitsele, nad teostasid seda alati aktiivselt, nii et see läks vaenlasel kalliks maksmata.

Oma „ime-vägilasi“ vaenlase löögi alt ära viies ei väsinud Suvorov kinnitamast, et ta viib oma sõjaväge „puhkusele“. Kuid peas tal valmisid juba uued peale-tungi-plaanid Prantsusmaa vastu.

Peterburist kaugel viibides ei teadnud Suvorov, et Paul I välispoliitikas oli toimunud murrang. Suhete täielik katkestamine Austriaga oli möödapääsmatu. Valmistati ette tsaari-Venemaa lähendamist vabariiklikule Prantsusmaale.

25. detsembril 1799 sai Suvorov Böömimaal, kus siis Vene sõjaväed asusid, Paul I reskripti: „Asjaolud nõuavad armeed kodumaa piiridesse tagasipöördumist... Tulge viivitamatult koju“.

Suvorovi armeed liikus pikkamööda kodumaa poole. Suvorov ise sõitis ette, sest et tema halvenev tervis nõudis ravimist. Kuid Suvorov ei tahtnud alistuda ega end haigeks tunnistada. Ta keeldus visalt arsti eeskirju täitmast ega tahtnud loobuda oma sõduriharjumustest ja kordas alatasa: „Ma olen ju sõdur“. Ja kannatuse kaotanud arsti märkusele: „Teie olete generalissimus“, ta vastas: „Seda küll, aga sõdur võtab minust eeskirju“.

Peterburis valmistuti Suvorovit vastu võtma suur-tüki-aupaukudega ja kellahelistamisega. Suvorovile näis, et ometi lõpuks saabub teenitud tunnustus Vene relvade kuulsuseks ja kodumaa kasuks nähtud vaeva eest.

Seda ootamatum Suvorovile oli armee käskkirjas temale avaldatud solvav noomitus „selle eest, et tema sõjaretke ajal määrustiku vastaselt vana kombe järgi pidas endal alalist valvekindralit“. See oli selge norimine. Ometi selle noomituse tagajärjel jäi ära tema pidulik vastuvõtt. Vana vaen vene rahvusliku „Võiduõpetuse“ looja vastu astus uuesti oma õigustesse. Suvorovi kui väejuhi ülisuurte teenete tunnustamise asemel ootas teda ebasoosing tsaari poolt.

23. aprillil 1800 saabus Suvorov Peterburi. Talvepalee asemel, kus talle olid valmistatud toredad ruumid, viidi Suvorov oma sugulase D. I. Hvostovi majja Krjukovi kanalil. Seal elas ta peaaegu nagu vang. Teda ei tohtinud keegi külastada.

Haigusest hoolimata säilitas Suvorov mitte ainult huvi poliitiliste ja sõjaliste küsimuste vastu, vaid hakkas isegi uuesti õppima türki keelt. Kuid see ei kestnud kaua. Varsti halvenes haige tervislik seisukord järsku. Ta sonis Genuast, nähtavasti oma teostamata rünnakut Genua Rivierasse meelde tuletades.

7. mail kirjutas Suvorovi võite ülistanud luuletaja G. R. Deržavin Suvorovi sõjakaaslasele I. O. Kuris'ele: „Eile kell 3 päeval meie kangelane lakkas olemast. Ta võttis surma vastu samasuguse meelegiindlusega, nagu ta seda palju kordi oli lahinguis teinud. Näib, et surm ei julgenud temasse puutuda, kui ta oli relvastatud. Saabus aeg, kus ta niivõrd nõrgaks jäi, et kaotas kogu jõu, ei rääkinud ega avanud silmi mitu tundi. Mis teha? Selle kiskja vastu ei saa keegi. Kuid ta on jõuetu hävitama suurte tegude kuulsust, mis igavesti jäävad püsima tõeliste Venemaa poegade südameisse.“

Suvorovi hauatahvlike Aleksander Nevski kirikus on märgitud Deržavini koostatud lühike, kuid paljuütlev lakooniline pealkiri: „Siin puhkab Suvorov“.

*

Vähem kui aasta pärast Suvorovi surma suri ka tema peamine vaenlane — Paul I. Kuni tema elas, vaigiti Suvorovist. Aga Deržavinil oli õigus. Suvorov ei võinud surra tema sõjakaaslaste mälestustes. Ei saanud ka Vene armeest kaduda Suvorovi kõrgeid traditsioone. Truudus neile traditsioonidele aitas 1812. a. Isamaasõja kangelastel hävitada Napoleoni sõjalise võimsuse.

Ei ole mitut vene sõjakunsti kooli. On ainult üks kool, ja selle traditsioonid on elanud meie päevini. Iga ajaloo järk lisab midagi uut üldisesse vene sõjatarkuse varasalve, kuid pärimus jääb rikkumatuks.

Suur Isamaasõda toimus sellistes tingimustes, mida Suvorov ei võinud kujutellagi. Nüüdisaegne sõjakunst on palju keerukam Suvorovi-aegsest. Kuid Suvorovi kooli vaim on surematu.

Hiilgavad võidud Suures Isamaasõjas tähistavad vene rahvusliku sõjakunsti uut triumfi. Just sellepärast tuntakse praegu nii suurt huvi meie sangarliku mineviku, eriti Suvorovi vastu.

Suvorov omistas suurt kasvatuslikku tähtsust ajaloolistele eeskujudele. Ta kutsus üles õppima möödunud sajandite kuulsailt väejuhtidelt, järgima neid, „saama nende sarnaseks, neist mööda minema“.

Punaarmee kõrgem ülemjuhataja pole asjata nimetanud Suvorovi nime väheste teiste meie suurte esivan-

mate nime hulgaks, kelle mehine kuju pidi meid valmistama vaenlase vastu võideldes. Suvorov on meie sõjalise kuulsuse, ennastsalgava isamaale ustavuse, vene võitlusvaimu vankumatuse ja meie rahvusliku sõjakunsti üleoleku sümboliks. Seepärast asutati ka Suure Isamaasõja päevil meie armees Suvorovi orden.

Vastutav toimetaja F. Teder.

К. В. Пигарев. СУВОРОВ.

На эстонском языке.

Ladumisele antud 2. VII 1946. Trükkimisele antud 26. VII 1946.
Paber 67:95 cm. ¹/₃₂. Trükiarv 5200. Trükitähti trükipoog-
nas 54 272. Trükipoognaid 2,25. Arvutuspoognaid 2,89. MB-04717.
Tellimise nr. 1129. Graafikatööstus „Oktoober“, Tallinn, Tartu
mnt. 49.

V-40851

TÜ RAAMATUKOGU

10300015935358

20

Rbl. 2.—

